МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ЖІНОК ПРО ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Виконав: студент ІІ курсу,
групи 8.0534-1-з
спеціальності 053– Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Бурчак Наталя Василівна
Керівник: канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності Голованова Т. П.
Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри психології Железнякова Ю. В.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2025 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Бурчак Наталі Василівні

Тема роботи Особливості уявлень жінок про причини домашнього насильства керівник роботи Голованова Т. П., канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності
затверджені наказом ЗНУ від «02» 10 2025 року № 1393-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: розкрити психологічну сутність та нормативно-правові засади дослідження домашнього насильства**;** проаналізувати форми, види та прояви домашнього насильства у сучасному науковому та практичному контексті**;** дослідити соціокультурні та гендерні чинники, що зумовлюють виникнення домашнього насильства та впливають на ставлення жінок до цього явища; розкрити психологічні механізми формування уявлень жінок про причини домашнього насильства; охарактеризувати психологічні наслідки досвіду насильства для особистісного розвитку жінки; провести емпіричне дослідження уявлень жінок про причини домашнього насильства; розробити програму психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок.

Перелік графічного матеріалу: 3 таблиці, 27 рисунків.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Голованова Т. П., доцент		
Розділ 1	Голованова Т. П., доцент		
Розділ 2	Голованова Т. П., доцент		
Висновки	Голованова Т. П., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень - серпень 2025 р.	Виконано
5	Написання висновків	вересень 2025 р.	Виконано
6	Передзахист	жовтень 2025 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2025 р.	Виконано

Студент _____ Н. В. Бурчак

Керівник роботи _____ Т. П. Голованова

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Н. О. Мосол

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 94 сторінки, 27 рисунків, 3 таблиці, 52 джерела, 1 додаток.

Об’єкт дослідження – уявлення жінок про феномен домашнього насильства.

Предмет дослідження – психологічні особливості уявлень жінок про причини домашнього насильства.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати психологічні особливості уявлень жінок про причини домашнього насильства, визначити соціокультурні та гендерні чинники, що їх зумовлюють, і розробити програму психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок.

Гіпотеза: передбачається, що уявлення жінок про причини домашнього насильства зумовлені рівнем їх обізнаності про форми насильства, засвоєними гендерними стереотипами та соціокультурними установками, що визначають сприйняття ролей у сім’ї.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: «Дослідження рівня обізнаності та розуміння проблематики домашнього насильства».

Наукова новизна полягає в уточненні поняття «уявлення жінок про причини домашнього насильства» як системи когнітивних, емоційних і мотиваційних компонентів, що визначають сприйняття та оцінку насильницької поведінки партнера.

Практична значущість полягає в можливості використання результатів у роботі практичних психологів, соціальних працівників і консультантів при наданні допомоги жінкам, які зазнали насильства.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО, УЯВЛЕННЯ ЖІНОК, ГЕНДЕРНІ ЧИННИКИ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ, ПСИХОЛОГІЧНА ПРОСВІТА, ПРОФІЛАКТИКА ТОЛЕРАНТНОСТІ.

SUMMARY

Burchak N. V. Features of women's ideas about the causes of domestic violence.

The qualifying work consists of Introduction, 2 Chapters, Conclusion, References (52 items, 44 of foreign origin), 1 appendix on 9 pages. The qualifying work volume is 109 pages long, 94 of them – main text. There are 3 tables and 27 illustrations.

The qualifying work presents a theoretical survey and describes the empirical research on women's perceptions of the causes of domestic violence, as well as the psychological and sociocultural mechanisms underlying these perceptions. The master's thesis consists of two chapters, each focusing on a particular aspect of the problem of domestic violence and women's awareness of its causes.

The research object: women's perceptions of the phenomenon of domestic violence.

The research subject: psychological peculiarities of women's perceptions of the causes of domestic violence.

The research goal: to identify and analyze the psychological characteristics of women's perceptions of the causes of domestic violence, to determine the sociocultural and gender factors that shape these perceptions, and to develop a program of psychological education and prevention of tolerance toward domestic violence among women.

The research tasks are:

1. To reveal the psychological essence and legal foundations of studying the phenomenon of domestic violence.
2. To analyze the forms, types, and manifestations of domestic violence in the modern scientific and practical context.
3. To explore the sociocultural and gender factors that determine the emergence of domestic violence and influence women's attitudes toward it.

4. To describe the psychological mechanisms of the formation of women's perceptions of the causes of domestic violence.

5. To characterize the psychological consequences of the experience of violence for women's personal development.

6. To organize and conduct an empirical study of women's perceptions of the causes of domestic violence and to define their main characteristics.

7. To develop and substantiate a program of psychological education and prevention of tolerance toward domestic violence among women.

Chapter 1 "Theoretical Foundations of the Study of Women's Perceptions of the Causes of Domestic Violence" provides a theoretical analysis of the development of women's perceptions, the sociocultural and gender factors influencing them, and the psychological mechanisms that determine their structure.

Chapter 2 "Analysis of Women's Perceptions of the Causes of Domestic Violence" presents the empirical research, statistical results, interpretation, and the development of a psychoeducational and preventive program aimed at reducing tolerance toward domestic violence.

Key words: domestic violence, women's perceptions, gender factors, sociocultural factors, psychological education, prevention of tolerance.

.

ЗМІСТ

ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ЖІНОК ПРО ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 12

1.1. Психологічна сутність та нормативно-правові засади дослідження домашнього насильства 12

1.2. Форми, види та прояви домашнього насильства 19

1.3. Соціокультурні та гендерні чинники виникнення домашнього насильства 28

1.4. Механізми формування уявлень жінок про причини насильства 41

1.5. Психологічні наслідки досвіду насильства для особистості жінки 49

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ЖІНОК ПРО ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 56

2.1. Організація та методика дослідження уявлень жінок про насильство 56

2.2. Особливості уявлень жінок про причини домашнього насильства 58

2.3. Програма психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок 86

ВИСНОВКИ. 91

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 95

ДОДАТКИ 101

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема домашнього насильства в Україні залишається однією з найгостріших соціально-психологічних проблем сучасності. В умовах воєнного стану, соціальної напруги та економічної нестабільності рівень проявів насильницької поведінки в сім'ях зростає, що призводить до поглиблення психологічних травм, порушення емоційного благополуччя та руйнування базових соціальних зв'язків. За даними Міністерства соціальної політики України та громадських організацій, щороку тисячі жінок звертаються по допомогу через випадки фізичного, психологічного чи економічного насильства, однак значна частина постраждалих залишаються поза полем офіційної статистики через страх осуду, залежність від партнера або невіру у можливість захисту.

Особливу роль у відтворенні та подоланні цього явища відіграють уявлення жінок про причини домашнього насильства. Саме від їхніх переконань, оцінок і пояснень залежить готовність усвідомлювати факт насильства, звертатися по допомогу, змінювати деструктивні стосунки чи залишатися в них. Соціокультурні норми, патріархальні установки, релігійні переконання та досвід соціалізації формують специфічні когнітивно-емоційні схеми, які часто сприяють виправданню насильства або перекладанню провини на жертву.

Аналіз уявлень жінок про причини домашнього насильства дозволяє виявити глибинні механізми соціально-психологічної адаптації до травматичного досвіду, а також зрозуміти, які бар'єри заважають жінкам виходити з насильницьких стосунків. Вивчення цих уявлень має практичну значущість для розроблення ефективних програм психологічної підтримки, профілактики насильства та підвищення рівня гендерної обізнаності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою у глибшому науковому аналізі психологічних особливостей уявлень жінок про причини домашнього

насильства, що дає змогу не лише краще зрозуміти динаміку цього явища, а й сприяти формуванню здорових моделей сімейних стосунків і підвищенню ефективності соціально-психологічної допомоги жінкам, які зазнали насильства.

Об’єкт дослідження – уявлення жінок про феномен домашнього насильства

Предмет дослідження – психологічні особливості уявлень жінок про причини домашнього насильства

Мета дослідження – виявити та проаналізувати психологічні особливості уявлень жінок про причини домашнього насильства, визначити соціокультурні та гендерні чинники, що їх зумовлюють, і розробити програму психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок.

Гіпотеза: передбачається, що уявлення жінок про причини домашнього насильства зумовлені рівнем їх обізнаності про форми насильства, засвоєними гендерними стереотипами та соціокультурними установками, що визначають сприйняття ролей у сім’ї.

Завдання дослідження:

1. Розкрити психологічну сутність та нормативно-правові засади дослідження домашнього насильства.

2. Проаналізувати форми, види та прояви домашнього насильства у сучасному науковому та практичному контексті.

3. Дослідити соціокультурні та гендерні чинники, що зумовлюють виникнення домашнього насильства та впливають на ставлення жінок до цього явища.

4. Розкрити психологічні механізми формування уявлень жінок про причини домашнього насильства.

5. Охарактеризувати психологічні наслідки досвіду насильства для особистісного розвитку жінки.

6. Організувати та провести емпіричне дослідження уявлень жінок про причини домашнього насильства, визначити їх основні особливості.

7. Розробити та обґрунтувати програму психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок.

Методи дослідження:

- теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень;
- емпіричні: «Дослідження рівня обізнаності та розуміння проблематики домашнього насильства» (опитувальник підготовлено у межах співпраці UNFPA та ГО «Інноваційні соціальні рішення» за підтримки Бюро гуманітарної допомоги USAID, 2022 р.)

Наукова новизна полягає в уточненні поняття «уявлення жінок про причини домашнього насильства» як системи когнітивних, емоційних і мотиваційних компонентів, що визначають сприйняття та оцінку насильницької поведінки партнера. Виявлено соціокультурні та гендерні чинники, які впливають на формування цих уявлень, а також зв’язок між уявленнями жінок і їхніми психологічними особливостями. На основі отриманих результатів розроблено програму психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок.

Практична значущість полягає в можливості використання результатів у роботі практичних психологів, соціальних працівників і консультантів при наданні допомоги жінкам, які зазнали насильства. Розроблена програма може застосовуватися у діяльності кризових центрів і просвітницьких заходів, спрямованих на профілактику насильства.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались методологічним обґрунтуванням вихідних положень; використанням методів, адекватних меті та завданням дослідження.

Основні положення, висновки та результати кваліфікаційної роботи Бурчак Н. В. «Механізми формування уявлень жінок про причини насильства» були апробовані у збірнику матеріалів IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку» (23–24 жовтня 2025 року, м. Запоріжжя, Україна).

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, 2 розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 52 найменувань і 1 додатку на 9 сторінках. Загальний обсяг основного тексту – 109 сторінок. Робота містить 3 таблиці і 27 рисунків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ЖІНОК ПРО ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Психологічна сутність та нормативно-правові засади дослідження домашнього насильства

Домашнє насильство є складним соціально-психологічним феноменом, що поєднує деструктивні форми міжособистісної взаємодії, у яких один із членів сім'ї реалізує прагнення до контролю, влади чи домінування шляхом пригнічення волі, гідності та безпеки іншого. Воно порушує базові потреби людини у прийнятті, підтримці й захищеності, що робить цю проблему однією з найактуальніших у сучасній психологічній і правовій науці.

Протягом тривалого часу насильство в сім'ї залишалося замовчуваним явищем, сприймалося як «приватна справа» або навіть природна частина сімейного життя. Така суспільна толерантність сприяла поширенню прихованих форм насильницької поведінки, які стали серйозною загрозою для психічного та фізичного здоров'я громадян.

В Україні питання запобігання й протидії домашньому насильству регулюється Державною програмою запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, ухваленою 24 лютого 2021 року [17, 8]. Прийняття цієї програми стало важливим кроком у напрямі системного подолання проблеми, оскільки її мета передбачає створення цілісної системи реагування, профілактики та міжвідомчої взаємодії з метою захисту прав постраждалих осіб.

Міжнародним стандартом у цій сфері виступає Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Більшість її положень уже інтегровано в українське законодавство. Документ підписали 45 держав,

із яких 34 його ратифікували. Україна приєдналася до цієї міжнародної ініціативи, підписавши та ратифікувавши Стамбульську конвенцію, що засвідчило готовність держави до реалізації європейських стандартів у сфері захисту прав людини та гендерної рівності [44, 38].

Згідно із Законом України «домашнє насильство» розглядається як явище, що може набувати форми суспільно небезпечного діяння й підпадати під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 та низкою інших положень Кримінального кодексу України.

Згідно з Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, термін «домашнє насильство» охоплює всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються в межах сім'ї, місця проживання чи між колишніми та теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, проживає правопорушник із жертвою чи ні [21]. Це визначення підкреслює, що домашнє насильство може мати різні форми прояву, але в усіх випадках воно порушує основоположні права людини, принижує її гідність і становить серйозну загрозу фізичному та психологічному благополуччю постраждалих осіб.

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [35], який узгоджено зі змістом положень Стамбульської конвенції, «домашнє насильство» визначається як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, що відбуваються в сім'ї, у межах спільного проживання, між родичами, колишнім або теперішнім подружжям, а також між іншими особами, які проживають чи проживали однією сім'єю, навіть якщо вони не перебували у шлюбі або родинних відносинах. До цього поняття також належать погрози вчинення таких дій, незалежно від того, чи мешкає кривдник разом із постраждалою особою, чи ні. Таке визначення відображає розширене розуміння насильства як системного явища, що може мати різні форми прояву та охоплює не лише фізичний вплив, а й емоційно-психологічний і соціально-економічний тиск.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядає домашнє насильство як явище, що має різноманітні форми прояву — від фізичного примусу до психологічного тиску та словесних образ. Суд підкреслює, що це не лише приватна проблема окремих осіб, а суспільно значущий феномен, який часто залишається прихованим через те, що відбувається у межах особистих стосунків або закритих сімейних систем. ЄСПЛ також наголошує, що від домашнього насильства можуть потерпати не лише жінки, а й чоловіки та діти, що вимагає комплексного підходу до його запобігання й захисту прав усіх постраждалих осіб [50].

У Сполучених Штатах Америки «домашнє насильство» визначається як модель примусової поведінки, яку кривдник використовує для здобуття або збереження влади й контролю над особою, з якою перебуває у сімейних, інтимних чи партнерських стосунках. Така поведінка може проявлятися у різних формах — фізичному чи сексуальному насильстві, прямих або прихованих погрозах, емоційному тиску, психологічних образах, залякуванні, ізоляції, переслідуванні, фінансовому контролі, релігійному чи духовному зловживанні, пошкодженні майна або заподіянні шкоди близьким постраждалої особи. Незмінним мотивом у таких діях є прагнення кривдника добитися покори чи бажаних реакцій від жертви [47].

У законодавстві Республіки Молдова домашнє насильство трактується як умисна дія або бездіяльність одного члена сім'ї стосовно іншого, що може виражатися у заподіянні побоїв, легких тілесних ушкоджень, залякуванні, ізоляції, позбавленні економічних засобів, контролі чи нехтуванні основними потребами. Такі діяння, спрямовані на встановлення влади та контролю, розглядаються як кримінальне правопорушення відповідно до Кримінального кодексу Молдови, що свідчить про спільність міжнародних підходів до правової кваліфікації цього явища [46].

Уряд Великої Британії визначає «домашнє насильство» як будь-який інцидент або систему інцидентів контролю, примусу, залякування, насильства чи жорстокого поводження, що відбуваються між особами віком від 16 років,

які є або були інтимними партнерами чи членами однієї сім'ї, незалежно від їхньої статі або гендерної ідентичності [52]

Положення Кримінального кодексу України визначають «домашнє насильство» як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства стосовно подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, з якою правопорушник перебуває чи перебував у сімейних або близьких стосунках. Такі дії призводять до фізичних чи психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя постраждалої особи.

Водночас стаття 126-1 Кримінального кодексу України [24] не містить окремого роз'яснення щодо поняття «систематичне вчинення насильства». З огляду на це, Верховний Суд у своїй практиці сформулював правовий висновок, у якому уточнив тлумачення терміну «систематичність» у контексті даної статті. Суд зазначив, що систематичним є повторюване, неодноразове здійснення насильницьких дій, яке свідчить про стійку антисоціальну поведінку кривдника та наявність у нього умислу на продовження насильства, навіть попри можливі правові наслідки.

Зокрема, у постанові Верховного Суду від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19 було звернуто увагу на тлумачення поняття «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» [33]. Суд зазначив, що ця словосполука характеризує саме повторюваний характер діяння, а кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої з трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) утретє, якщо внаслідок цього настали визначені законом наслідки. При цьому не має значення, чи були задокументовані перші два випадки насильства в адміністративних протоколах, обмежувальних приписах чи інших документах — їх наявність лише полегшує доказування систематичності, але не є обов'язковою умовою для кваліфікації діяння як злочину.

У навчально-методичному посібнику «Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери» зазначається, що «домашнє насильство» — це дії одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують його громадянські права та свободи або призводять до фізичних, психічних чи моральних страждань [15, 14].

Як правило, суб'єктами та жертвами насильства виступають дружина чи чоловік, неповнолітні діти, батьки похилого віку, а також родичі, які є немічними або мають інвалідність.

Окремо виділяється поняття насильства на гендерній основі, що означає насильницькі дії, вчинені щодо людини через її статеву належність. Найпоширенішим прикладом є насильство чоловіка щодо жінки, що відображає соціальну нерівність та зумовлені нею патріархальні стереотипи поведінки у сімейних стосунках.

За статистичними даними, переважну більшість постраждалих від домашнього насильства становлять жінки — близько 95%, що свідчить про гендерну нерівність і системний характер цієї проблеми. Водночас у 75% випадків насильства в сім'ї страждають діти, які стають як безпосередніми жертвами, так і свідками насильницьких дій [15, 15].

Упродовж перших п'яти місяців 2024 року в Україні було зареєстровано 1 521 кримінальне провадження за ст. 126-1 («Домашнє насильство») — на 36% більше, ніж за той самий період 2023 року (рис. 1.1-1.2) [14].

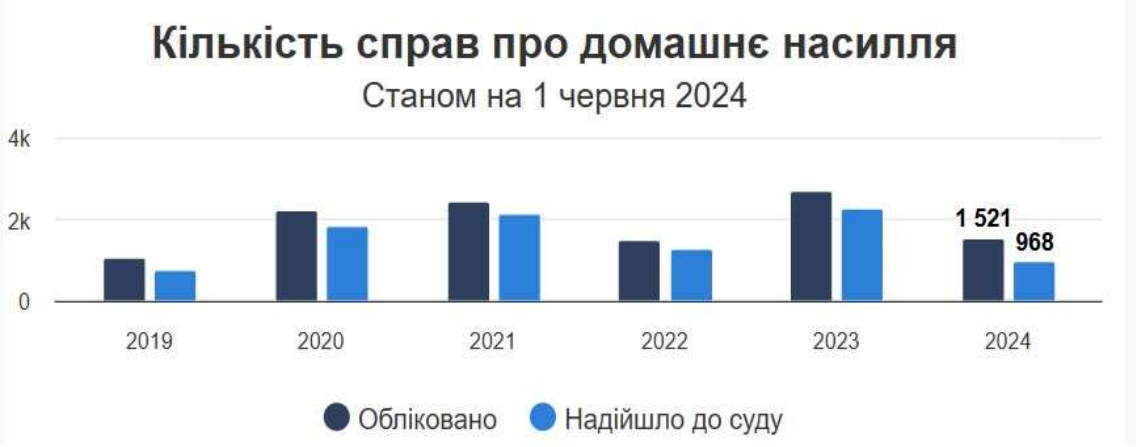

Рисунок 1.1 – Кількість справ про домашнє насилля від 2019 по 2024 рік

Рік	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Обліковано	1 068	2 213	2 432	1 498	2 705	1 521
Надійшло до суду	759	1 823	2 136	1 249	2 243	968

Рисунок 1.2 – Кількість справ про домашнє насилля які надійшли до суду в від 2019 по 2024 рік

Згідно даних ZMINA за перші п’ять місяців 2025 року до правоохоронців надійшло 53 606 заяв та повідомлень про події, пов’язані з домашнім насильством [28].

За даними прокуратури у першому кварталі 2025 року було зафіксовано 794 кримінальних правопорушення за ст. 126-1 ККУ, тоді як за аналогічний період 2024 року таких проваджень було 1 169. Кількість постраждалих осіб зменшилася — з 826 до 649 осіб [18].

Проаналізована статистика демонструє суперечливу тенденцію: попри певне зниження офіційно зафіксованих випадків у 2025 році, загальний рівень звернень і кількість потерпілих залишаються високими. Це вказує на поступове підвищення рівня суспільної чутливості до проблеми, проте потребує подальшого посилення психологічної, соціальної та правової підтримки жертв і комплексної профілактики насильства на всіх рівнях — від сімейного виховання до державної політики.

Узагальнюючи наведені визначення та статистичні дані, можна зробити висновок, що домашнє насильство є багатовимірним явищем, у якому переплітаються правові, соціальні, культурні та психологічні чинники. Незважаючи на зусилля держави й міжнародної спільноти, проблема залишається гострою, що свідчить про потребу не лише у вдосконаленні правових механізмів захисту, а й у глибшому психологічному аналізі динаміки насильницьких стосунків. Саме психологічний підхід дає змогу зрозуміти внутрішню природу насильства, мотиви кривдника, механізми емоційної залежності постраждалої особи, а також ті види впливу, які можуть

не залишати фізичних слідів, але завдають глибокої травми. Тому доцільним є розгляд основних видів і форм домашнього насильства, які відображають специфіку його проявів у міжособистісних відносинах.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено чотири основні форми прояву насильства: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне [35]. Варто зазначити, що ще у 2001 році попередній нормативний акт — Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року [44] - виокремлював чотири види домашнього насильства, тоді як у міжнародних стандартах на той час визнавалися лише три: фізичне, психологічне та сексуальне. Такий підхід свідчить про прогресивність українського законодавства у сфері запобігання й протидії домашньому насильству та його відповідність сучасним європейським тенденціям.

У законодавстві Великої Британії передбачено широку класифікацію проявів домашнього насильства, яка охоплює не лише традиційні форми, а й нові, пов'язані з сучасними соціальними та технологічними реаліями. Зокрема, британське право розмежовує такі види насильства: фізичне, сексуальне, фінансові зловживання, примусовий контроль, газлайтинг (емоційне або психологічне насильство), цифрове чи онлайн-зловживання, насильство «на основі честі», примусовий шлюб, а також каліцтво жіночих статевих органів (КЖСО) [52].

Така класифікація відображає прагнення британського законодавства комплексно охопити всі можливі форми насильницької поведінки, зокрема ті, що пов'язані з порушенням прав і свобод жінок у культурному чи релігійному контексті.

Отже, враховуючи багатовимірність феномену домашнього насильства, доцільним є подальший аналіз його основних форм і проявів, що дозволяє глибше розкрити психологічні механізми насильницької поведінки та її вплив на особистість постраждалих.

1.2. Форми, види та прояви домашнього насильства

Домашнє насильство як соціально-психологічне явище може набувати різних форм, що відрізняються за змістом, інтенсивністю впливу та наслідками для постраждалої особи. Його багатогранність пояснюється тим, що агресія в сімейних стосунках може проявлятися не лише у фізичних діях, а й через психологічний тиск, сексуальне примушування або економічне обмеження. Кожна з форм насильства має власні механізми реалізації, специфічні ознаки та наслідки, проте всі вони ґрунтуються на прагненні кривдника контролювати, принижувати або підкоряти іншу людину.

Однією з найпомітніших і водночас найбільш небезпечних форм є фізичне насильство, що полягає у безпосередньому заподіянні шкоди здоров'ю або створенні загрози її настання. За даними наукових джерел, фізичне насильство в сім'ї — це умисне заподіяння одним із членів сім'ї іншому побоїв чи тілесних ушкоджень, що може спричинити або вже призвело до смерті потерпілого, порушення його фізичного чи психічного здоров'я, а також завдання шкоди честі й гідності [15, 17].

Відповідно до наукових і практичних джерел, проявами фізичного насильства є:

– нанесення ляпасів, стусанів, штовхань, щипків, шмагань, укусів;

– незаконне позбавлення волі;

– завдання побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень;

– залишення в небезпеці чи ненадання допомоги особі, яка перебуває у стані, що загрожує життю.

Для належного розпізнання випадків домашнього насильства важливо враховувати типові ознаки фізичного насильства у постраждалих осіб, серед яких:

– погіршення загального стану фізичного здоров'я;

– наявність синців, забоїв, відсутність зубів, пошкодження кісток і м'яких тканин;

– частково загоєні сліди попередніх травм, укуси, опіки різної форми на різних ділянках тіла;

– ознаки недоглянутості: поганий стан ротової порожнини, відсутність гігієни, неохайність волосся та нігтів;

– зниження маси тіла, ознаки зневоднення;

– випадки викиднів, мертвонароджень, передчасних пологів;

– недостатня вага або затримка розвитку у немовлят [27].

Після фізичного примушування, що має очевидні зовнішні прояви, однією з найтяжчих форм порушення особистісних меж є сексуальне насильство. Воно завдає глибокої психологічної травми, руйнує відчуття безпеки, цілісності тіла та власної гідності. На відміну від фізичного насильства, його наслідки часто залишаються невидимими для оточення, однак справляють тривалий і деструктивний вплив на психоемоційний стан постраждалої особи.

Сексуальне насильство в сім'ї — це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого, а також дії сексуального характеру стосовно дитини, яка належить до цієї сім'ї [15, 17].

Згідно з даними проєкту «Сексуальне насильство в Україні: побачити невидиме», проведеного дослідницькою агенцією FAMA та аналітичним центром ЮрФем, сексуальне насильство визначається як будь-які дії сексуального характеру, вчинені без згоди однієї із сторін [37]. Таке розширене трактування дає змогу охопити широкий спектр проявів, що можуть мати фізичний, вербальний, невербальний або цифровий характер.

Таким чином, сексуальне насильство включає не лише прямі фізичні посягання, а й форми сексуальних домагань, що порушують особистісні кордони людини, — і є значно ширшим за юридичне визначення, закріплене у статті 153 Кримінального кодексу України:

– фізичний вимір – охоплює будь-які дії насильницького характеру, які безпосередньо впливають на тіло постраждалої особи.

– вербальний вимір – використання слів із метою сексуалізації іншої

людини, приниження чи висміювання.

– невербальний вимір – жести, міміка, вигуки або демонстративне оголення, що мають сексуальний підтекст.

– цифровий вимір – використання інформаційних технологій для вчинення дій сексуального характеру, зокрема надсилання непристойних повідомлень чи зображень без згоди адресата [37, 8].

До поширених проявів сексуального насильства належать:

– Секс без згоди, зокрема у шлюбі або партнерських стосунках;

– Примус до сексу будь-якими засобами психологічного чи фізичного впливу;

– Схиляння роботодавцем або роботодавицею до сексуальних стосунків зі своїм підлеглим чи підлеглою — наприклад, задля збереження роботи або кар'єрного просування;

– Схиляння до сексу партнера, який перебуває у стані алкогольного сп'яніння чи непритомності;

– Навмисні дотики або притискання інтимного характеру, у тому числі в громадських місцях чи транспорті;

– Вихваляння власною сексуальною майстерністю, розповіді про "подвиги" сексуального характеру у робочому колективі;

– Нав'язливий флірт, що повторюється, навіть після зауважень щодо його недоречності;

– Вуличні домагання (street harassment) — коментарі, свист, непристойні пропозиції або інші висловлювання сексуального характеру у публічному просторі;

– Привселюдне оголення (ексгібіціонізм) або мастурбація на очах у сторонніх осіб;

– Небажаний секстинг — надсилання повідомлень, фото чи відео сексуального характеру без згоди адресата;

– Поширення інтимних фото чи відео після розриву стосунків або без згоди зображеної особи [37, 9].

Таке широке визначення демонструє, що сексуальне насильство охоплює не лише фізичні дії, а й психологічний, соціальний та цифровий виміри. У будь-якому випадку порушення згоди є ключовим критерієм, що перетворює дію на акт насильства, незалежно від контексту стосунків чи мотивів кривдника.

Якщо фізичне чи сексуальне насильство можна зафіксувати через очевидні зовнішні ознаки, то психологічне насильство часто має прихований, але не менш руйнівний характер. Воно проявляється у формі систематичного морального тиску, приниження та маніпуляцій, спрямованих на контроль поведінки, емоційного стану та мислення іншої людини. Психологічне насильство підриває базове відчуття безпеки, формує у постраждалої особи почуття провини, безпорадності та втрати власної цінності

Психологічне насильство в сім'ї це вплив одного з членів сім'ї на психіку іншого шляхом словесних образ, погроз, переслідування чи залякування, який навмисно викликає емоційну нестабільність, почуття безпорадності та може завдати шкоди психічному здоров'ю постраждалої особи [15, 17].

На думку О. Франчук та Л. Левицької, психологічне насильство являє собою систему дій морального тиску, залякування, знецінення, погроз чи зневаги, спрямованих на подавлення волі особистості до опору та самозахисту [43].

А. Малішевська, В. Хмелько і Н. Хмелько трактують його як форму примусу та підкорення, метою якої є встановлення або збереження контролю над іншою особою [26].

Згідно з позицією Є. Волкова, психологічне насильство виступає як навмисний соціально-психологічний вплив, що спонукає іншу людину до дій, які суперечать її намірам і бажанням. Такий вплив порушує особистісні межі, відбувається без згоди потерпілої особи та підриває її психологічну безпеку, що зрештою призводить до соціальної, емоційної або матеріальної шкоди [22].

Найчастіше психологічне насильство реалізується через форми поведінки, які знецінюють особистість, ізолюють її або підривають самоповагу. Серед них виділяють:

– газлайтинг — маніпулятивну форму тиску, коли кривдник змушує жертву сумніватися у власній пам’яті, сприйнятті реальності чи адекватності;

– бодішеймінг — приниження чи висміювання людини через її зовнішність, що викликає відчуття сорому, тривоги й невпевненості у собі;

– стоунволінг — емоційне «закам’яніння», тобто навмисна відмова від спілкування або ігнорування партнера, що провокує у нього почуття ізоляції та безсилля [44, 40].

Типові прояви психологічного насильства включають:

— словесні образи, приниження, переслідування, залякування;

— погрози чи шантаж;

— контроль, ревнощі, тотальний нагляд;

— ізоляцію від родичів, друзів чи соціального оточення;

— нав’язування почуття провини, сорому або обов’язку перед кривдником.

Ознаки психологічного насильства у поведінці постраждалої особи можуть виявлятися у таких формах:

– невідповідність пояснень щодо походження отриманих тілесних ушкоджень;

– розбіжності між розповідями про звернення до лікарів і фактичними подіями;

– відкладання моменту звернення по психологічну допомогу або повна відмова від неї, уникання будь-якого зовнішнього втручання, спрямованого на з’ясування чи корекцію ситуації;

– наявність психосоматичних скарг;

– прояви страху, безпричинної тривожності, нерішучості, безініціативності, почуття безпорадності;

– депресивні стани, нав’язливі рухи чи думки, схильність до одноманітних дій (розгойдування на стільці, розчісування одного пасма волосся, різання паперу тощо);

– підвищене емоційне збудження, безсоння або надмірна сонливість, уповільнення рухів, які часто сприймаються оточенням як «лінощі» чи «нездатність виконувати обов’язки», що лише посилює почуття провини;

– втрата соціальних контактів із близькими, гостре відчуття самотності та ізольованості;

– уникання зорового контакту, пригніченість у поведінці, метушливість;

– нереалістичні очікування щодо успіхів дитини поряд із переконаністю у безперспективності її майбутнього;

– суїцидальні думки або погрози щодо позбавлення себе життя;

– почуття провини за заподіяні фізичні ушкодження;

– звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати власне майбутнє та поведінку інших, поєднання підозріливості з надмірною довірливістю [27].

Таким чином, психологічне насильство є однією з найпідступніших форм агресії у сімейних стосунках, оскільки воно не залишає видимих слідів, але глибоко руйнує емоційний, когнітивний та поведінковий рівні особистості. Його тривалий вплив призводить до розвитку тривожних, депресивних і посттравматичних станів, а також формує стійку залежність від кривдника, що ускладнює вихід із кола насильства.

Окремим і надзвичайно важливим аспектом домашнього насильства є економічне насильство, яке має прихований, але системний характер. Воно спрямоване на позбавлення особи базових ресурсів — матеріальних, житлових або фінансових — і є способом контролю та підкорення через обмеження доступу до засобів існування. Економічне насильство часто супроводжується психологічним тиском і стає засобом утримання постраждалої особи у залежному становищі.

Економічне насильство в сім'ї — це свідоме позбавлення одним членом сім'ї іншого житла, їжі, одягу, коштів або іншого майна, на яке потерпілий має законне право, що може призвести до погіршення фізичного чи психічного стану або навіть смерті [15, 17].

До основних проявів економічного насильства належать:

– позбавлення житла, їжі, одягу, коштів, документів або обмеження доступу до них;

– залишення без належного догляду чи піклування;

– перешкоджання отриманню медичної допомоги або проходженню реабілітації;

– заборона працювати чи навчатися, а також примушування до праці проти волі.

У практичній діяльності фахівців часто спостерігаються характерні ознаки економічного насильства у постраждалої особи, серед яких:

– відсутність або обмеження права розпоряджатися сімейним бюджетом і власними коштами;

– вимушена відмова від роботи чи навчання під тиском кривдника;

– працевлаштування на посаді або місці роботи, обраних не за бажанням, а під впливом примусу;

– ситуація, коли особа змушена працювати для утримання члена сім'ї, який водночас повністю контролює фінанси;

– одяг і взуття, що не відповідають сезону чи погодним умовам;

– зношене або застаріле вбрання;

– явні ознаки матеріальної скрути, попри достатні доходи родини;

– недоїдання, погіршення фізичного стану через нестачу ресурсів;

– житлові труднощі, відсутність належних умов проживання чи безпека житла [27].

Як зазначають В. Сизоненко, К. Серемчук та М. Максимова, склад домашнього насильства має матеріальний характер і передбачає наявність трьох обов'язкових елементів:

1. діяння — конкретні дії або бездіяльність кривдника, спрямовані проти члена сім’ї;

2. наслідки — заподіяння шкоди фізичному, психічному чи емоційному стану потерпілої особи;

3. причинно-наслідковий зв’язок між вчиненим діянням і настанням негативних наслідків, що дозволяє кваліфікувати дії як домашнє насильство [39].

Таким чином, економічне насильство виступає не лише як порушення матеріальних прав, а як глибоке психологічне посягання на автономію особистості. Воно позбавляє людину відчуття контролю над власним життям, формує залежність від кривдника і може бути ключовим чинником продовження кола насильства у сімейній системі.

Як підкреслюють М. І. Панов та В. В. Гальцова, домашнє насильство як кримінально каране діяння тісно пов’язане з правопорушеннями проти здоров’я особи, зокрема такими, як умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України), побої та мордування (ст. 126 КК), а також тілесні ушкодження середньої тяжкості (ст. 122 КК). Цей взаємозв’язок є принциповим для правильної кваліфікації злочину, оскільки визначає характер, ступінь суспільної небезпечності та відповідні санкції за вчинення насильницьких дій у сімейному середовищі.

Дослідники наголошують, що санкція статті 126-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за домашнє насильство, має бути узгоджена з покараннями, встановленими за інші злочини проти здоров’я людини. При цьому покарання за домашнє насильство не повинно бути м’якшим, ніж санкції зазначених статей, адже вони розглядаються як загальні норми, що охоплюють окремі форми насильницьких дій [31, 25–26].

Водночас, як зазначають В. Сизоненко, К. Серемчук та М. Максимова, у правозастосовній практиці важливо чітко розмежовувати випадки, коли дії кривдника підпадають під адміністративну або кримінальну відповідальність. Це дозволяє правильно визначити ступінь суспільної небезпечності діяння та обрати адекватні заходи впливу.

Основними критеріями такого розмежування є:

– систематичність вчинення фізичного, психологічного чи економічного насильства, яка є визначальною ознакою кримінально караного діяння;

– тяжкість наслідків, що призводять до суспільно небезпечних результатів.

Адміністративна відповідальність настає лише тоді, коли дії кривдника не спричинили:

1. тілесних ушкоджень;
2. фізичних чи психологічних страждань;
3. розладів здоров’я;
4. втрати працездатності;
5. емоційної залежності;
6. погіршення якості життя постраждалої особи.

Водночас сексуальне насильство завжди належить до категорії кримінально караних злочинів.

Адміністративна ж відповідальність може наставати як за домашнє насильство, так і за насильство за ознакою статі. Згідно зі статтею 39-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, під час розгляду справи суд має право одночасно ухвалити рішення про направлення особи, яка вчинила насильство, на проходження спеціальної корекційної програми, передбаченої законодавством України про запобігання та протидію домашньому насильству або про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків [19].

Отже, правові засади регулювання відповідальності за домашнє насильство формують важливий механізм захисту прав постраждалих осіб і запобігання повторним випадкам агресії. Усвідомлення юридичних, соціальних та психологічних аспектів цього явища дає змогу більш комплексно розуміти його природу та наслідки для особистості й суспільства в цілому.

Підсумовуючи аналіз форм домашнього насильства, можна зазначити, що вони часто мають комплексний характер і схильні поєднуватися між собою. У більшості випадків спостерігається поступова ескалація агресії — від вербальних образ, принижень, погроз та ізоляції до застосування фізичного чи сексуального насильства.

1.3. Соціокультурні та гендерні чинники виникнення домашнього насильства

Свобода від насильства є одним із фундаментальних прав людини, невід'ємним елементом її гідності та безпеки. Домашнє насильство слід розглядати не лише як юридичну чи моральну проблему, але й як соціокультурний та психологічний феномен, який відображає глибинні цінності, норми й уявлення, притаманні суспільству. Незважаючи на активне вивчення цієї проблеми, питання впливу соціокультурних і гендерних стереотипів на механізми формування та відтворення домашнього насильства залишається відкритим і потребує подальшого осмислення.

Як зазначають Говорун Т. В. та Кікінежді О. М., гендерні стереотипи, які задають уявлення про «належну» поведінку чоловіка та жінки, часто мають деструктивний характер і сприяють відтворенню насильницьких моделей у сімейному середовищі. Саме жінки найчастіше стають жертвами подібних проявів [11].

За даними Л. Хайз, М. Елсберг, М. Готтемеллер, частка жінок, які зазнали домашнього насильства, у світовому масштабі коливається від 10% до 50% [4]. Найбільш уразливою категорією залишаються жінки, що проживають у сільських регіонах, де й досі домінують патріархальні установки та уявлення про «вищість» чоловічої ролі. Так, якщо дружина, на думку чоловіка, не виконує свої обов'язки, ставить під сумнів його авторитет або виходить за межі традиційно відведеної ролі, це нерідко сприймається ним як «виправдання» для застосування насильства з метою покарання.

Варто зазначити, що саме під впливом міжнародної спільноти уряд України на початку XXI століття звернув особливу увагу на проблему гендерної нерівності. Після Саміту тисячоліття ООН у 2000 році Україна визначила утвердження гендерної рівності одним із пріоритетів державної політики, що стало основою для системної протидії домашньому насильству [49].

На думку Н. Федоришин, гендерні стереотипи становлять складну багатовимірну систему соціальних уявлень, що відображає усталені норми й очікування щодо ролей чоловіків і жінок у суспільстві. Дослідниця підкреслює, що вони мають щонайменше чотири взаємопов'язані компоненти, які формують гендерно диференційовану модель поведінки [49].

1. **Уявлення про фізичні, психологічні та поведінкові характеристики статей**. У межах традиційної культури чоловіків зазвичай характеризують як домінантних, рішучих, незалежних, раціональних та схильних до контролю емоцій. Жінкам же приписують емоційність, ніжність, турботливість, пасивність і схильність до підпорядкування. Ці установки створюють ієрархічну нерівність, де «чоловіче» трактується як активне й соціально цінніше, а «жіноче» — як другорядне.

2. **Типові гендерні види діяльності**. Поділ праці та професійних ролей має виразний гендерний характер: жінкам приписують допоміжні, обслуговуючі чи доглядові функції, тоді як чоловікам — творчі, технічні або управлінські. Такий розподіл закріплює стереотипи щодо соціальної «природності» певних занять для кожної статі.

3. **Гендерні ролі та кар'єрна самореалізація**. У патріархальній системі координат головною роллю чоловіка виступає професійне самоствердження та матеріальне забезпечення сім'ї, тоді як від жінки очікують зосередження на домашніх обов'язках, вихованні дітей та підтримці емоційного клімату родини. На думку дослідниці, подібна рольова асиметрія суттєво обмежує можливості жінок у професійній сфері та поглиблює нерівність у сімейних стосунках.

4. **Оцінка зовнішності**. Важливою складовою гендерних стереотипів, є соціальні стандарти зовнішнього вигляду та поведінки, які суттєво різняться для різних статей. Жінки частіше зазнають тиску відповідати ідеалам краси, тоді як від чоловіків очікують демонстрації сили, впевненості й стриманості [49].

Таким чином, за Н. Федоришин, гендерні стереотипи не лише фіксують усталене розуміння «чоловічого» та «жіночого», а й підтримують соціальну нерівність, визначаючи, які риси, професії та моделі поведінки вважаються прийнятними для кожної статі. Це, у свою чергу, створює соціально-психологічне підґрунтя для формування толерантного ставлення до насильства як до «нормального» засобу контролю й підтримання влади в патріархальному суспільстві.

У мовному спілкуванні гендерні відмінності мають глибоке соціокультурне та психологічне підґрунтя. Вони зумовлені ментальністю, соціальними ролями, професійною належністю та культурними очікуваннями. Історично рольові архетипи формували уявлення про чоловіків як про мисливців — мовчазних, логічних, орієнтованих на досягнення результату, тоді як жінки, уособлюючи образ берегині домашнього вогнища, асоціювалися з комунікативністю, емоційною чутливістю та здатністю до співпереживання.

З точки зору психофізіології, зазначені відмінності знаходять відображення і в особливостях когнітивної обробки інформації: чоловіки переважно активізують ліву півкулю мозку, відповідальну за аналітичне мислення, тоді як жінки використовують обидві півкулі, поєднуючи логічне, інтуїтивне та візуальне сприйняття.

Практика мовної поведінки демонструє певну закономірність: жінки схильні до кооперативного стилю спілкування, що базується на взаєморозумінні та підтримці, тоді як чоловіки частіше дотримуються змагального стилю, спрямованого на самоствердження та домінування:

— жінки зазвичай вибудовують висловлювання послідовно,

прагнучи досягти згоди та емоційного контакту.

— чоловіки, навпаки, частіше використовують аргументацію як засіб контролю або доведення власної правоти.

Відмінності виявляються і в сприйнятті зворотного зв'язку:

— для жінок він є маркером взаєморозуміння та емпатії;

— для чоловіків — сигналом до подальшого обговорення або навіть суперечності.

Подібні комунікативні диспропорції особливо помітні у сімейних стосунках, де різниця у стилях спілкування може проявлятися у формі вербальної агресії, психологічного тиску або емоційного відчуження.

Як зазначають Дж. Вільямс і Д. Бест, гендерні стереотипи виникають на основі історично сформованого розподілу гендерних ролей і функціонують як своєрідні «правила» соціалізації, що визначають прийнятну поведінку для чоловіків і жінок. У кожній культурі вони мають власні особливості, однак тенденція навчати та закріплювати певні зразки поведінки за статевою ознакою є універсальною [45, 39].

Подібних висновків дійшов і Д. Мацумото, який зазначав, що гендерні ролі та моделі поведінки мають відмінності в усіх культурах, хоча базові уявлення про «чоловіче» та «жіноче» залишаються спільними для більшості суспільств [42]. Ці розбіжності проявляються у способах соціалізації, системі цінностей, очікуваннях щодо професійної діяльності та міжособистісних відносин.

Сучасна українська дослідниця Т. В. Бендас підкреслює, що в умовах трансформації суспільства гендерні стереотипи зазнають помітних змін. Так, сформований у XIX столітті образ «жіночності» — ніжної, м'якої, залежної — продовжує залишатися привабливим, насамперед у чоловічій свідомості. Проте самі жінки дедалі частіше ідентифікують себе з якостями, які традиційно вважалися «чоловічими»: розумом, активністю, ініціативністю, здатністю приймати рішення. Це свідчить про еволюцію уявлень про роль жінки в сучасному соціумі, її прагнення до самореалізації та автономії.

Стереотип «мужності» також зазнав змін: якщо раніше він асоціювався передусім із фізичною силою, владністю й емоційною жорсткістю, то нині все більшої цінності набувають такі риси, як інтелект, емоційна врівноваженість, емпатія та відповідальність у батьківстві [40, 204]. Як зазначає дослідниця, рівень вираженості гендерних стереотипів безпосередньо залежить від інтелектуального розвитку та культурних цінностей особистості: чим нижчий рівень освіти та культурної рефлексії, тим сильніше стереотипи визначають поведінку та міжособистісні очікування.

Як зазначає О. Ю. Вілкова, гендерні стереотипи можуть мати як конструктивний, так і деструктивний потенціал залежно від соціокультурного контексту [8]. Конструктивні стереотипи можуть виконувати адаптаційну функцію, підтримуючи певну соціальну стабільність і взаємодоповнюваність ролей. Проте в сучасному українському суспільстві переважають саме деструктивні гендерні стереотипи, що закріплюють нерівність і сприяють дискримінаційним практикам.

Поширеними залишаються уявлення, що жінка може реалізувати себе лише через материнство та турботу про сім’ю, тоді як професійні амбіції чи прагнення до самостійності розглядаються як відхилення від «природної» ролі. У суспільній свідомості досі живе переконання, що жінка нібито менш здатна до керівництва, політичної діяльності чи підприємництва. Наслідком таких уявлень стає зниження соціального статусу жінок, обмеження їхніх кар’єрних можливостей, нижчий рівень оплати праці та дефіцит особистісної автономії [49].

Водночас і чоловіки зазнають гендерного тиску, оскільки від них очікують постійного домінування, витримки, здатності придушувати емоції та навіть демонструвати готовність до насильницької поведінки. Подібні соціальні очікування формують викривлені уявлення про «справжню мужність» і можуть призводити до емоційного вигорання, агресії або деструктивного способу самоствердження.

Аналіз сучасних наукових джерел дозволяє виокремити два основних типи гендерних установок, які визначають ставлення суспільства до ролей чоловіків і жінок:

1. Патріархальні установки, що ґрунтуються на ідеї суворого розподілу соціальних і сімейних ролей, підпорядкованості жінки та домінуванні чоловіка.

2. Феміністичні установки, які відображають прагнення до рівноправності, взаємоповаги та самореалізації обох статей у різних сферах життя.

Патріархальний тип мислення, який досі зберігає значний вплив у традиційній культурі, характеризується низкою типових переконань:

— чоловік є головою сім'ї, основним годувальником і носієм влади;

— жінка має підлеглу роль, її головне призначення — материнство та ведення домашнього господарства;

— професійна кар'єра, самореалізація й лідерство розглядаються як «чоловічі» сфери діяльності;

— прагнення жінки до автономії, кар'єрного розвитку чи незалежності оцінюється як девіантна поведінка;

— соціальна нерівність між статями виправдовується посиланнями на «біологічну» різницю в можливостях і здібностях.

Такі установки відтворюють ієрархічну модель стосунків, у якій чоловіча влада вважається природною, а жіноча підлеглість — соціально прийнятною нормою. Саме це створює сприятливе підґрунтя для легітимації домашнього насильства, оскільки контроль і примус часто сприймаються як «нормальні» способи підтримання дисципліни чи «сімейного порядку».

На думку Д. Циммермана, М. Клеєс, І. Кона, М. Палуді, К. Веста, Д. Майєрса та інших представників соціокультурного підходу, ключовою причиною поширення насильства в суспільстві є патріархальні моральні норми та культурні практики, які закріплюють домінування чоловіків і підпорядкованість жінок. Такі установки формують толерантне ставлення до

контролю, примусу та агресії як «нормальної» частини міжособистісних і сімейних відносин [49].

В умовах патріархальної культури насильство розглядається не як порушення прав людини, а як засіб відновлення «соціального порядку» в родині чи у стосунках. Подібна логіка виправдовує насильницьку поведінку кривдника, легітимізує її через традиційні уявлення про владу, дисципліну та відповідальність чоловіка за «контроль» над жінкою.

Як підкреслює Н. Федоришина, домашнє насильство не має чітких соціальних чи економічних меж, воно може виникати в будь-якому соціальному прошарку, незалежно від рівня освіти, матеріального добробуту чи професійного статусу. Жертвами стають представники різних вікових, національних і професійних груп, проте спільним залишається те, що агресія виходить від найближчих осіб, тобто тих, від кого очікується любов, підтримка та безпека [48].

Результати сучасних наукових досліджень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству засвідчують, що поширене уявлення про кривдника як про некультурну, малоосвічену особу, схильну до зловживання алкоголем і постійної агресії, є лише соціальним стереотипом. Насправді, насильницьку поведінку можуть демонструвати люди різного віку, статі, професійної належності, рівня освіти та соціального статусу [1, 96].

Поширеною також є думка, що прояви насильства найчастіше трапляються у сім’ях із низьким рівнем матеріального забезпечення, алкоголізмом чи наркозалежністю. Проте світова практика доводить протилежне:

— домашнє насильство може виникати у будь-якому соціальному середовищі — незалежно від економічного рівня, релігійних чи етнічних особливостей, сексуальної орієнтації або культурного контексту;

— потерпілими можуть бути як жінки, так і чоловіки, однак переважна більшість випадків систематичного насильства здійснюється саме чоловіками щодо своїх партнерок;

— жінки значно частіше зазнають фізичних ушкоджень, психологічного тиску, страху, тривожності та повторної віктимізації, що формує психологію жертви;

— наслідки насильства для жінок мають ширший спектр проявів, зокрема порушення соціальної стабільності, втрату житла, економічної незалежності та труднощі у вихованні дітей [15, 15].

Дослідження, проведене А. Б. Благою, О. С. Тунтулою та О. О. Кочемировською, показало, що значна частина осіб, які вчинили злочини, пов’язані з домашнім насильством, характеризуються пасивним, соціально дезадаптованим способом життя та схильністю до зловживання, що часто виступає провокуючим чинником сімейних конфліктів.

Аналіз результатів судово-психіатричних і психологічних експертиз засвідчив, що близько третини правопорушників мали психічні відхилення в межах осудності, серед яких виявлено: хронічний алкоголізм, різні форми психопатій, наслідки черепно-мозкових травм, наркозалежність, олігофренію, епілепсію та шизофренію. Наявність подібних розладів не завжди супроводжується постійною агресивністю чи ворожістю: у звичайних соціальних ситуаціях такі особи можуть демонструвати зовнішню доброзичливість, стриманість і навіть поступливість. Однак у межах сімейних стосунків, де контроль емоцій знижується, агресія проявляється вибірково, переважно щодо близьких людей, які сприймаються як об’єкти домінування або джерело фрустрації.

Отримані результати свідчать, що домашнє насильство нерідко є наслідком поєднання особистісної незрілості, психічних порушень і соціальної дезадаптації, які проявляються у вузькому колі сімейних взаємин. Така дихотомія, як зовнішня соціальна пристойність і внутрішня схильність до насильства, ускладнює своєчасну ідентифікацію потенційних кривдників і потребує розроблення більш комплексних психопрофілактичних стратегій [1, 98].

Особи, схильні до вчинення домашнього насильства, відрізняються за формами агресивної поведінки та ступенем її небезпечності. Оскільки єдиного узгодженого психологічного профілю кривдника не існує, у науковій літературі за типовий вважають такий модельний тип поведінки, для якого характерний систематичний примусовий контроль, що реалізується через погрози, психологічний тиск і різні прояви фізичного насильства.

Психологічні особливості осіб, схильних до вчинення домашнього насильства, не можна розглядати ізольовано від ширшого соціального контексту. Формування агресивних моделей поведінки часто зумовлюється соціокультурними умовами, у яких відбувається становлення особистості: системою виховання, сімейними традиціями, культурними нормами й очікуваннями щодо гендерних ролей. Таким чином, індивідуальні чинники насильницької поведінки переплітаються із суспільними уявленнями про владу, підпорядкування та допустимість контролю одного члена сім'ї над іншим. Саме тому для глибшого розуміння природи домашнього насильства необхідно звернутися до аналізу соціокультурних чинників, які підтримують і відтворюють патріархальні стереотипи, закладаючи підґрунтя толерантності до насильства в суспільній свідомості.

Відповідно до результатів власного дослідження В. М. Бондаровська запропонувала психологічний портрет кривдника, у якому виокремила основні риси, характерні для осіб, схильних до вчинення домашнього насильства. До провідних характеристик належать особливості інтелектуальної сфери, системи цінностей, мотивації, морально-етичних орієнтацій, самооцінки, емоційного стану, життєвих умінь і особистісних рис [36, 78].

У когнітивному аспекті для таких осіб типовою є міфологізованість мислення — переконання у власній винятковості, особливій ролі чи здібностях. Вони схильні формувати жорстку, незмінну позицію, що не підлягає обговоренню або корекції, мають власне уявлення про владу та порядок. Рівень загальної культури зазвичай є низьким, хоча серед

кривдників трапляються й особи з високою поінформованістю та освіченістю. Для них характерна правова необізнаність, зокрема у сфері міжнародного та національного законодавства, відсутність комунікативної компетентності в обговоренні проблем і гіпертрофоване прагнення одноосібно ухвалювати рішення.

Система цінностей кривдників, за спостереженнями дослідниці, орієнтована на егоцентризм та домінування. Їхні ціннісні пріоритети формуються під впливом батьківської сім'ї, що часто мала дисфункційний або авторитарний характер, із культом влади та підпорядкування. Вони надають перевагу власній кар'єрі, прагнуть самоствердження навіть за рахунок приниження інших, прагнуть контролювати партнера як людину, покликану задовольняти їхні потреби. У поведінці простежується вимогливість до визнання власної компетентності й непохитна впевненість у своїй «геніальності» та безпомилковості.

У структурі мотивів, властивих кривдникам, В. М. Бондаровська виокремлює прагнення влади та контролю за будь-яку ціну. Для таких осіб характерне прагнення компенсувати власні дитячі комплекси через насильницьку поведінку стосовно близьких людей, демонстрацію сили та домінування. Їхні дії часто мають систематичний характер і супроводжуються усвідомленням безкарності, оскільки кривдники переконані, що не нестимуть жодної відповідальності за свої вчинки. У їхньому світогляді закріплена віра в те, що «кохання може бути з кулаками», а життя й добробут партнера чи дітей мають нижчу цінність, ніж їхні власні потреби. Типовим є також страх перед змінами у звичному життєвому укладі — наприклад, небажання приймати незалежність чи самореалізацію дружини.

У сфері морально-етичних установок ці особи дотримуються переконання, що близькі повинні жертвувати власними інтересами заради їхніх цілей і добробуту. Для них прийнятним є застосування сили як засобу вирішення конфліктів, навіть якщо це призводить до приниження гідності

інших. Норми поведінки, засвоєні у дисфункційній або авторитарній батьківській родині, сприймаються як природна і «правильна» модель міжособистісних стосунків, що виправдовує агресію та підпорядкування.

У сфері самооцінки для кривдників характерні крайні полярності — від завищеного рівня самосприйняття до приховано заниженої самооцінки, що компенсується демонстративним бажанням утвердити власну значущість. Такі особи часто втрачають довіру до близьких, водночас демонструючи гіпертрофовану віру у власну правоту та непомильність. Для підтримання почуття переваги вони схильні принижувати та стигматизувати членів сім'ї, наділяючи їх принизливими соціальними ролями — «ледачої», «некомпетентної», «поганої матері» чи «невігласа». Така поведінка дозволяє кривднику штучно підвищувати власну самооцінку через знецінення інших. Часто подібна динаміка має коріння у дитячих психологічних травмах, які особа намагається компенсувати за допомогою контролю, домінування та підкорення близьких.

В емоційній сфері таким людям притаманне стале відчуття власної правоти, що поєднується з високим рівнем внутрішньої напруги й хронічним стресом. Їхня поведінка відзначається схильністю до систематичних проявів агресії, втрати емоційної рівноваги, частими спалахами роздратування. Для зниження внутрішньої напруги кривдники нерідко вдаються до вживання алкоголю, наркотичних речовин або інших способів «самозаспокоєння». Водночас вони демонструють страх перед соціумом або вищими за статусом особами, компенсуючи цю тривогу через жорсткий контроль у сімейних стосунках. Зрештою, акти насильства для таких людей набувають характеру повсякденної норми, втрачаючи емоційне забарвлення та сприймаючись як звичний спосіб самоствердження.

У площині життєвих умінь особам, схильним до насильницької поведінки, властива нездатність конструктивно знімати психологічну напругу та долати емоційне перевантаження. Для них характерна низька культура подолання стресів і життєвих криз, що виявляється у тенденції

зовнішнього приписування провини, замість саморефлексії вони схильні звинувачувати у своїх проблемах оточення. Такі індивіди зазвичай не мають досвіду звернення по психологічну допомогу та не вважають її необхідною, сприймаючи вразливість чи потребу в підтримці як ознаку слабкості. Крім того, їм бракує гнучкості у мисленні та здатності змінювати звичні поведінкові стереотипи, що ускладнює пошук конструктивних шляхів вирішення конфліктів. На міжособистісному рівні це проявляється у низькій здатності до партнерської взаємодії, небажанні визнавати рівноправність у стосунках та недорозвиненості навичок співробітництва.

У характеристиці особистісних рис кривдників, за спостереженнями В. М. Бондаровської, переважають співзалежність і травматичні форми прив'язаності, що часто поєднуються з протизалежною поведінкою — прагненням уникати емоційної близькості та водночас контролювати партнера. Такі люди демонструють гіпертрофоване бажання лідерства, виражену агресивність, дратівливість та авторитарність. Для них характерна емоційна ригідність, нездатність до емпатії та труднощі у встановленні довірливих стосунків. В основі цих рис лежить психологічна травмованість, що формує почуття внутрішньої незахищеності й компенсується домінуванням і контролем над іншими [36, 78; 1, 99-100].

У своїй праці Н. Ворона досліджує психологічні та соціальні чинники виникнення домашнього насильства в умовах воєнних дій в Україні. Дослідниця наголошує, що повномасштабна війна стала потужним каталізатором соціальних і психологічних трансформацій, які призвели до суттєвого зростання випадків домашнього насильства. У воєнних реаліях, коли суспільство перебуває у стані тривалої напруги, зростає актуальність вивчення детермінант, що провокують ескалацію насильства в сімейному середовищі [9].

Серед провідних чинників Н. Ворона виокремлює низку взаємопов’язаних груп:

1. **Психоемоційна напруга та психологічна травматизація.** Війна породжує підвищений рівень страху, тривожності, дратівливості й агресії, що негативно позначається на міжособистісних стосунках. Зростає вживання психоактивних речовин, а серед демобілізованих військових поширені симптоми ПТСР, які зумовлюють емоційну нестабільність і спалахи гніву.

2. **Соціально-економічна вразливість.** Втрата роботи, зниження доходів і фінансова залежність жінок від партнерів стають ключовими бар’єрами для розірвання стосунків із кривдником. Згідно зі звітом UNFPA, саме економічна залежність є одним із найпотужніших чинників підтримання циклу насильства.

3. **Вимушене переселення та ізоляція.** Переміщення до інших регіонів, розрив соціальних зв’язків і життя у притулках чи гуртожитках збільшують ризики для постраждалих. Втрата соціальної підтримки, психологічна нестабільність і невизначеність майбутнього підсилюють конфліктність у сім’ї.

4. **Порушення сімейних ролей і структури.** Під час війни змінюється рольовий баланс: жінки перебирають на себе нові функції, тоді як чоловіки, повернувшись із фронту, стикаються з травматичними наслідками бойового досвіду. Це призводить до криз у взаємодії, втрати контролю та посилення агресивної поведінки.

5. **Зловживання алкоголем і психоактивними речовинами.** Споживання алкоголю часто стає способом уникнення реальності, що сприяє проявам агресії, особливо серед військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб.

6. **Доступність зброї.** Масове поширення зброї підвищує ризики летальних випадків у межах сімейних конфліктів. UNFPA попереджає, що наявність зброї у кривдника ускладнює роботу правоохоронців і служб підтримки.

7. **Гендерні стереотипи та соціокультурні норми.** Патріархальні установки, глибоко вкорінені в українському суспільстві, легітимізують насильство як «прийнятну» форму контролю. У воєнних умовах такі стереотипи лише посилюються.

8. **Ізоляція та обмеження пересування.** Комендантська година, повітряні тривоги й транспортні труднощі ускладнюють звернення жертв по допомогу, збільшуючи ризик тривалого перебування з кривдником.

9. **Інституційні труднощі.** Через бойові дії система реагування на випадки насильства перевантажена: частина центрів допомоги не функціонує, а спеціалісти стикаються з емоційним вигоранням [9; 13; 30].

Узагальнюючи результати, Н. Ворона підкреслює, що в умовах війни домашнє насильство посилюється під впливом комплексу психологічних, економічних і соціокультурних чинників. Тривалий стрес, нестабільність, вимушене переселення та травматичний досвід створюють ґрунт для зростання агресії й руйнування сімейних відносин. Усвідомлення цих закономірностей є передумовою для формування ефективних стратегій соціальної підтримки та державної політики захисту постраждалих.

1.4. Механізми формування уявлень жінок про причини насильства

Формування уявлень жінок про причини насильства є складним соціально-психологічним процесом, у якому поєднуються індивідуальний досвід, культурні норми, гендерні стереотипи та вплив соціального оточення. Те, як жінка пояснює насильство, визначає її ставлення до нього, поведінку у конфліктних ситуаціях і готовність звертатися по допомогу. Ці уявлення часто формуються під впливом соціалізації, моделі батьківських стосунків, релігійних переконань і суспільних уявлень про роль жінки у сім’ї. Вони можуть містити як елементи самозвинувачення, так і спроби раціоналізувати поведінку кривдника.

У більшості випадків особами, що зазнають насильства, є жінки або дівчата, які ще з дитинства засвоюють певні психологічні риси та соціальні ролі, що сприяють формуванню жертвої поведінки. Такі особливості нерідко виникають під впливом досвіду, отриманого у батьківській сім'ї, у шкільному середовищі чи найближчому соціальному оточенні. Витоки схильності до ролі жертви найчастіше пов'язані з дитячими психологічними травмами, пережитими в умовах приниження, емоційної ізоляції, браку уваги або жорстоких форм покарання.

Як зазначає Т. Грімберг, дитина від самого народження прагне любові, підтримки й емоційного прийняття з боку батьків, і саме брак цих базових потреб формує глибокі внутрішні рани. У цьому контексті Е. Фром розрізняв два головні напрями впливу батьків на становлення особистості: турботу про фізичні потреби дитини та ставлення до неї як до унікальної істоти, що визначає здатність відчувати любов до життя. Доброзичливе, приймаюче ставлення батьків допомагає дитині усвідомити власну цінність і прийняти свою стать як позитивну частину ідентичності [15, 102].

Види поведінки дорослих, які здатні завдати дитині психологічної травми, є різноманітними, проте об'єднуються спільною рисою, систематичним порушенням її базових потреб у безпеці, любові та прийнятті.

Одним із найпоширеніших чинників травматизації є приниження, яке поступово руйнує самооцінку дитини. Часті образливі висловлювання на кшталт «дурень», «ледар», «нікчема» стають джерелом глибокого внутрішнього болю, формуючи переконання у власній неповноцінності.

Ще однією формою деструктивного впливу є психологічне тероризування, коли батьки використовують страх як засіб контролю, залякуючи дитину, погрожуючи їй або маніпулюючи почуттям провини. Такі дії позбавляють дитину відчуття захищеності, створюючи хронічну емоційну напругу.

Не менш руйнівним є емоційне ігнорування, яке включає байдужість до емоційних потреб дитини, відсутність підтримки, ласки, теплих слів і тілесного контакту. Частина батьків, керуючись переконанням, що «строге виховання» зробить дитину сильнішою, позбавляють її співчуття й турботи. Такі моделі поведінки часто мають історичне коріння, зокрема, у традиціях радянського суспільства, де прояв почуттів вважався слабкістю, а любов, чимось, що не потребує словесного вираження. Унаслідок цього сформувалася культурна установка «емоційної стриманості», яка призвела до поширення в сімейних стосунках дистанційності, мовчазності й відсутності відкритої підтримки між партнерами [1, 102].

На основі власних досліджень В. М. Бондаровська окреслила узагальнений психологічний портрет жінок, які переживають домашнє насильство, визначивши низку особистісних характеристик, що відображають їхні цінності, мотиви та морально-етичні орієнтації, інтелектуально-когнітивний розвиток, самооцінка, життєві вміння, особистісні риси [36, 73–75].

У системі цінностей таких жінок центральне місце посідає сім’я, яка сприймається як головний сенс життя, а діти, як основне джерело самореалізації та любові. Значну роль відіграє прагнення схвалення з боку оточення, бажання бути сприйнятою як «добра мати» і «ґаздиня», навіть ціною власного благополуччя. Успіх і комфорт партнера часто ототожнюються з власним життєвим досягненням, що формує схильність до терпимості й самопожертви.

У мотивувальній сфері домінують установки на альтруїзм і самовіддачу: готовність ризикувати заради близьких, віра у можливість зберегти сімейний мир через поступливість і догоджання партнеру, а також переконання, що повна відданість родині є найвищою формою самореалізації. Для таких жінок характерне прагнення зберігати зовнішній образ благополуччя, навіть попри внутрішнє почуття безпорадності й пригнічення. Часто засвоєні з дитинства негативні уявлення про себе («я

нікчемна», «я нічого не варта») сприймаються як справедливі й приховуються за зовнішньою стриманістю. Водночас формується відчуття безсилля щодо протидії насильству та віра у неможливість змінити своє життя.

У морально-етичній площині для цих жінок характерна недостатня правова обізнаність і відсутність навичок самозахисту. Вони схильні спрощено тлумачити свої права, а також знижувати моральні вимоги до партнера, виправдовуючи його агресивну чи деструктивну поведінку. Типовою є установка «чоловік — господар, йому дозволено майже все», що може доходити до толерування жорстокості або навіть сексуального насильства щодо дітей. Часто спостерігається самопожертва в ім’я родини, відмова від власних потреб, амбіцій чи ресурсів на користь чоловіка та дітей. Прагнення до матеріальної стабільності переважає над потребою у внутрішній свободі та самоповазі, що поглиблює почуття пригнічення, безвиході та замикає жінку у «колі насильства».

У структурі особистості жінок, які потерпають від домашнього насильства, інтелектуально-когнітивний рівень розвитку часто виявляє певні особливості, що ускладнюють адекватну оцінку життєвих обставин і прийняття самостійних рішень. Для таких осіб характерна залежність мислення від зовнішнього впливу, вони легко піддаються переконанням інших, не виявляючи достатньої критичності чи аналітичності. Відзначається міфологізованість свідомості, як схильність до спрощених пояснень життєвих подій і відсутність стійкої власної позиції.

Типовими є труднощі з рефлексією та узагальненням досвіду, а саме нездатність робити висновки з чужих або власних помилок, низька здатність інтегрувати нову інформацію у власну життєву ситуацію. Навіть за наявності освіти жінки часто демонструють страх перед самостійністю, брак практичних навичок ухвалення рішень, поверховий підхід до аналізу ризиків і наслідків. Унаслідок цього їхні дії нерідко є імпульсивними, а вибір, обмеженим кількома очевидними варіантами.

Також виявляється нестача правової компетентності, зокрема у знанні міжнародного та національного законодавства, що посилює залежність від партнера й безпорадність у конфліктних ситуаціях.

У сфері самооцінки переважає тенденція до заниження власної значущості та сумнівів у власних силах. Такі жінки часто не вірять у свою здатність самостійно подолати труднощі, що є наслідком попереднього насильницького досвіду або виховання в авторитарному середовищі. У їхній свідомості закріплюються стереотипні образи: «попелюшка», «невдаха», «безпорадна», які стають внутрішніми моделями поведінки. Водночас поширеним способом самоствердження виступає гіперкомпенсація через роль жертовної матері та ідеальної господині, яка намагається заслужити схвалення через відданість родині.

Такі жінки схильні брати на себе провину за конфлікти з чоловіком чи дітьми, переживаючи глибоке почуття «зі мною щось не так». Нерідко це поєднується з амбівалентністю: водночас зі заниженою самооцінкою вони можуть мати зовнішню впевненість у власній привабливості чи винятковості, прагнення до матеріальних благ і віру в те, що саме в їхньому житті все складеться добре.

У структурі життєвих умінь жінок, часто спостерігається низка обмежень, пов’язаних із несформованістю автономності та особистісної активності. Їхні життєві цілі здебільшого мають міфологізований або примарний характер, вони будуються на нереалістичних очікуваннях і зовнішніх стандартах замість внутрішньо усвідомлених прагнень. Для таких жінок типовим є невміння чинити опір психологічному тиску та маніпуляціям, що зумовлено як страхом перед конфліктами, так і низькою вірою у власні сили.

Життєві стратегії таких осіб зазвичай детерміновані родинними сценаріями, засвоєними в батьківській сім’ї, і тому часто відзначаються патерналістською орієнтацією, очікуванням, що важливі рішення прийматимуть інші, «сильніші» люди. Внаслідок цього спостерігається

нездатність самостійно формулювати життєві цілі та шукати шляхи їх досягнення, що супроводжується обмеженим набором комунікативних навичок, особливо у взаємодії з людьми вищого соціального статусу або тими, від кого існує емоційна чи матеріальна залежність.

Характерним є страх перед конфліктами й невміння визначити їхню справжню природу чи знайти конструктивні способи розв'язання. Для таких жінок властивий зовнішній локус контролю, переконання, що життєві обставини залежать не від їхніх дій, а від волі інших або від долі. Водночас вони демонструють високу компетентність у побутовій сфері, зокрема у виконанні обов'язків, спрямованих на обслуговування потреб членів родини, що сприймається як основний зміст їхнього життєвого призначення.

У сфері особистісних рис переважають риси залежності, невпевненості та емоційної вразливості. Такі жінки часто виглядають мрійливими, наївними, схильними до пасивного пристосування й уникання відповідальності за власні рішення. Вони рідко проявляють лідерські якості чи харизму, воліючи підкорятися волі інших. Для них типовими є альтруїзм, довірливість і підвищене почуття обов'язку перед близькими**,** що нерідко перетворюється на співзалежність або симбіотичні стосунки.

Такі жінки можуть вдаватися до деструктивних форм поведінки (зокрема, вживання алкоголю чи психоактивних речовин) як способу втечі від реальності. Їм притаманне гіпертрофоване почуття відповідальності, схильність до самозвинувачення, а у випадку безвиході — навіть до суїцидальних дій. У поведінковому плані вони характеризуються пасивністю, страхом перед змінами та звичкою «плисти за течією», що робить їх особливо вразливими до маніпуляцій і психологічного контролю з боку партнера [36, 73–75].

Аналіз сучасних українських досліджень показує, що процес осмислення проблеми насильства перебуває на етапі активної трансформації, коли з одного боку, зростає рівень громадської обізнаності, а з іншого, у

суспільній свідомості все ще зберігаються суперечливі стереотипи, які сприяють толерантності до агресії в сімейному середовищі.

Аналіз результатів дослідження К. Петровської та А. Тургенєвої, проведеного серед 270 жінок віком від 18 до 65 років, які мають досвід сімейного життя, засвідчив, що попри зростання суспільного інтересу до теми домашнього насильства, у масовій свідомості жінок зберігаються суперечливі уявлення щодо його причин і форм. Більше половини опитаних (56,2%) визнали, що саме жінки найчастіше стають жертвами насильства, проте лише 21% вважають цю проблему актуальною у власній громаді. Така розбіжність між загальним усвідомленням і персональним сприйняттям відображає механізм психологічного дистанціювання, схильність розглядати насильство як приватну, «сімейну» справу, а не як соціальне порушення прав людини.

Водночас більшість респонденток пояснюють агресивну поведінку партнера зовнішніми факторами, переважно станом алкогольного сп’яніння, що свідчить про раціоналізацію насильства, тенденцію виправдовувати дії кривдника обставинами, емоційним станом чи стресом. Це вказує на дію соціокультурних патернів, у межах яких жінки інтерпретують насильство не як порушення власних прав, а як «тимчасовий конфлікт», який потрібно терпіти [32]. Узагальнення результатів засвідчує, що сучасні українки часто схильні знецінювати власний досвід насильства, що зумовлює подальше його замовчування.

Ключовими соціокультурними чинниками формування таких уявлень виступають:

— гендерні стереотипи, що приписують жінці роль терплячої, залежної та відповідальної за збереження миру в родині;

— емоційна та економічна залежність від партнера, яка знижує готовність до самозахисту;

— недостатній рівень правової обізнаності і недовіра до інституцій соціального захисту;

— норма мовчання та сорому, яка історично закріпилася в українській культурі й обмежує жінок у висловленні власного болю.

Важливе доповнення до розуміння механізмів формування таких уявлень дають результати дослідження, проведеного UNFPA та ГО «Інноваційні соціальні рішення» серед молоді. Воно демонструє, як у молодого покоління формуються ставлення до гендерно зумовленого та домашнього насильства, а також які суперечності залишаються в їхніх уявленнях.

Переважна більшість молоді (81%) вважає проблему домашнього насильства актуальною, а понад 90% добре обізнані з фізичними, психологічними й сексуальними формами насильства. Водночас лише 57,8% знають про економічну форму насильства, що вказує на фрагментарність знань, розуміння лише очевидних, але не латентних проявів контролю. Тривожним є факт, що лише 22% респондентів визначають нав'язливі дзвінки чи перевірку місцезнаходження як форму насильства, що свідчить про толерантність до «м'яких» форм контролю у стосунках.

Хоча більшість молодих людей (92%) не погоджуються з твердженням, що жінка має терпіти насильство заради сім'ї, і 94% відкидають стереотип «б'є — значить любить», понад 40% продовжують підтримувати традиційні гендерні ролі «чоловіка-годувальника» та «жінки-матері». Це свідчить про незавершеність процесу гендерної соціалізації, одночасне співіснування рівноправних і патріархальних установок.

Дані також виявляють високу соціальну чутливість молоді: 73% очікують активної реакції суспільства на публічні прояви насильства, а 60% вважають, що сторонні особи повинні втручатися у разі агресії в сім'ї. Водночас лише 45% респондентів переконані, що перехожі реально допоможуть жертві, тоді як чверть вважають насильство «приватною справою» **[**41**]**. Така невідповідність між декларованими цінностями та реальною поведінкою засвідчує розрив між когнітивним усвідомленням і соціальною дією.

Узагальнення результатів двох досліджень свідчить, що механізми формування уявлень жінок про причини насильства мають соціально-психологічну природу та охоплюють декілька рівнів:

— індивідуально-особистісний, що формується через дитячі моделі поведінки, досвід приниження або контролю, які пізніше інтерналізуються як норма;

— соціокультурний, який відтворює гендерні ролі та традиційні сценарії стосунків;

— когнітивно-ціннісний, пов’язаний із вибірковим сприйняттям форм насильства та раціоналізацією агресії;

— інституційний, що зумовлений недовірою до державних і громадських структур підтримки.

Таким чином, навіть за умов підвищення суспільної уваги до проблеми домашнього насильства, значна частина жінок і молоді продовжує демонструвати амбівалентне ставлення, поєднуючи усвідомлення неприпустимості насильства з толерантністю до його окремих форм. Це підтверджує потребу у комплексних психопросвітницьких заходах, спрямованих на розвиток критичного мислення, асертивної комунікації, підвищення правової обізнаності та формування культури нульової толерантності до насильства як основи сучасної гендерно рівноправної свідомості.

1.5. Психологічні наслідки досвіду насильства для особистості жінки

Переживання насильства є для жінки глибокою психологічною кризою, яка порушує внутрішню цілісність і впливає на всі рівні психічного функціонування. У стані хронічного стресу постраждалі жінки часто вдаються до різних механізмів психологічного захисту, які з одного боку допомагають зберегти психічну стабільність, а з іншого, спотворюють

сприйняття реальності та перешкоджають усвідомленню власного стану. Це призводить до деформацій особистісної структури та емоційно-вольової сфери.

Наслідком таких процесів є поява емоційної відстороненості, нездатності до глибоких міжособистісних зв'язків, формування «комплексу жертви», що виявляється у почутті безпорадності, низькій самооцінці, соціальній ізоляції, униканні відповідальності та залежності від партнера. Нерідко спостерігається парадоксальна прихильність до кривдника (так званий «стокгольмський синдром»), що поєднується з використанням незрілих механізмів психологічного захисту, зокрема регресії, яка сприяє зниженню вольового контролю та когнітивних функцій [2, 60].

Більшість дослідників зазначає, що для жінок жертв насильства характерні пасивно-споглядальна позиція, підвищене почуття страху, тривожність, надмірна терплячість, ригідність мислення та емоційна нестійкість. Їм властиві низька самооцінка, невпевненість у собі, залежність від кривдника, а також емоційна вразливість, що може переходити в агресивні реакції. Часто у таких жінок виявляються невротичні механізми психологічного захисту, стереотипність поведінки та схильність до регресивних реакцій у конфліктних ситуаціях. Спостерігаються акцентуації характеру, а саме депресивна, тривожна, демонстративна [23, 123-124].

За результатами емпіричного дослідження Т. В. Іщенко, для жінок, які зазнають домашнього насильства, типовими є підвищена тривожність, імпульсивність, низький рівень самоконтролю, пригнічений настрій, замкненість, емоційна нестабільність та підвищена реактивність до стресових чинників. У них спостерігаються скутость, невпевненість, труднощі у встановленні соціальних контактів, часті коливання настрою, дратівливість і недостатня здатність до саморегуляції [16, 148].

Н. Осипова наголошує, що жінкам, які пережили насильство, властивий психастенічний або гіпостимний тип особистості, що характеризується тривожністю, недовірою, надмірним самоконтролем і схильністю до

емоційного виснаження. Така структура особистості може бути не лише наслідком травматичного досвіду, але й фактором, що підвищує віктимність. В основі подібної поведінки лежить амбівалентне ставлення до агресора, поєднання страху, залежності й переконання у «праві» кривдника на насильство [29].

Психологічні та фізичні страждання істотно впливають на загальну якість життя жінки. Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), якість життя — це суб'єктивне сприйняття людиною власного становища у житті з урахуванням культурних і ціннісних контекстів, у яких вона живе, а також її цілей, очікувань і стандартів. Вона охоплює психічне здоров'я, емоційний стан, рівень самостійності, якість соціальних стосунків та систему особистісних переконань [51].

В. Боднаровська у своїх дослідженнях виокремила низку типових психологічних станів, властивих жінкам, які перебувають у ситуації домашнього насильства, підкреслюючи їхню поступову динаміку залежно від етапу переживання травматичного досвіду.

На стадії «перед зверненням по допомогу» домінують такі переживання, як образа на несправедливість життєвих обставин, відчай, страх і пригніченість. Часто фіксуються наслідки дитячих психологічних травм, звичка до порушення власних прав, почуття безнадії та переконання у неможливості змін. Для цього етапу характерне формування комплексу меншовартості або «комплексу Попелюшки», схильність до депресивних реакцій, толерантність до приниження й готовність терпіти деструктивні умови співіснування.

Після невдалого звернення по допомогу стадія «після звернення» емоційні реакції набувають ще більшої деструктивності. Переважають почуття спустошеності, зневіри, замкненості, страху переслідування з боку кривдника, а також сором і побоювання осуду від соціального оточення. Часто спостерігаються явища самостигматизації, безпорадності, хронічної втоми та потреби у зовнішній підтримці чи контролі. Такі переживання

формують стійку емоційну залежність від агресора та ускладнюють процес реабілітації [36].

Науковими дослідженнями доведено, що тривалий вплив насильницьких стосунків спричиняє стійкі зміни у психоемоційній сфері жінки, які стають основою для формування як психологічних, так і психосоматичних порушень. Найбільш характерними наслідками є феномени набутої безпорадності, «синдрому побитої жінки» та віктимізації. Вони відображають поступову втрату внутрішніх механізмів самозахисту, руйнування відчуття контролю над власним життям і формування деструктивних моделей реагування на стрес.

Набута безпорадність — це поведінковий феномен, який виникає внаслідок систематичного переживання неконтрольованих негативних подій. У контексті домашнього насильства він проявляється у формуванні переконань, що виправдовують як власну бездіяльність, так і агресивну поведінку партнера. На початкових етапах постраждала може висловлювати протест або намагатися змінити ситуацію, однак через відсутність підтримки й безрезультативність дій поступово приходить до висновку про їхню марність. З часом виникає установка на пасивність і уникання конфліктів «краще не провокувати».

Поступове пристосування до травматичних умов супроводжується зміною самооцінки та внутрішньої позиції: гнів, який мав бути спрямований на кривдника, переноситься на себе, що призводить до самозвинувачення, апатії та зниження активності. Унаслідок цього формується глибоке переконання у власній безсилості, втрачається віра у можливість впливати на обставини чи захистити себе. Такий стан істотно обмежує здатність до вирішення життєвих проблем, знижує рівень саморегуляції та сприяє подальшому емоційному виснаженню [36, 73-75].

Більшість жінок, які зазнали домашнього насильства, перебувають у стані глибокого емоційного виснаження та психологічної дестабілізації. Для них характерне відчуття внутрішньої порожнечі, зниження самооцінки,

втрата віри у власні сили та схильність приписувати собі відповідальність за дії агресора. Часто спостерігається спотворене сприйняття реальності, коли насильницькі дії розглядаються як норма або «невід'ємна частина» сімейного співіснування. Під впливом страху, залежності чи соціального тиску постраждалі схильні замовчувати факти насильства, що лише посилює їхню ізольованість.

Незалежно від форми прояву (фізичної, психологічної, економічної чи сексуальної) домашнє насильство справляє руйнівний вплив на особистість. Воно спричиняє тривалі зміни у психоемоційному стані, зумовлює розвиток тривожних і депресивних реакцій, порушення довіри до себе та до інших, а також формує стійке відчуття беззахисності, невпевненості й безнадії. Такі наслідки часто мають кумулятивний характер, поступово поглиблюючи кризу і призводячи до соціальної та психологічної дезадаптації [1, 105].

Поряд із соціально-історичними та правовими чинниками, а також наявністю в суспільстві осіб із підвищеним рівнем агресивності, прояви насильства в сімейному середовищі нерідко зумовлюються віктимологічними особливостями самих потерпілих. Віктимна поведінка розглядається як патерн реагування, що формується під впливом травматичного досвіду та характеризується специфічним психічним станом, емоційною залежністю, деформацією цінностей, установок і соціальних ролей. Така поведінка може бути не лише проявом індивідуально-психологічних відхилень, а й наслідком порушення сімейної взаємодії, у межах якої насильство стає звичним способом регуляції стосунків.

У жінок, які тривалий час перебувають у подібних умовах, формується готовність до самопожертви, підвищена толерантність до агресії та риси співзалежності. Внаслідок цього відбувається поступова втрата чутливості до власних потреб, знижується здатність розпізнавати деструктивні моделі поведінки, а очікування постійного негативного реагування партнера спричиняє хронічне напруження та страх. Такі зміни ведуть до формування установки на підпорядкування, що унеможливлює конструктивне розв'язання конфліктів [10].

Залежність від агресора має комплексний характер — вона може бути не лише матеріальною, а й емоційною та психологічною. Постраждалі часто переконані, що шляхом поступок або підлаштування під вимоги партнера можна змінити його поведінку. Водночас внутрішня тривога, відсутність зовнішньої підтримки, культурні стереотипи та дефіцит життєвих ресурсів формують тенденцію до пасивності та уникання рішучих дій. У таких умовах поступово закріплюється відчуття безсилля та апатії, що перешкоджає процесу самозахисту та відновлення автономії.

Жінки, які пережили насильство, часто демонструють підвищену потребу у схваленні, підтримці та безпеці, якої не отримують у сімейному середовищі. Неможливість залишатися наодинці з власними переживаннями зумовлює прагнення уникати самотності, що ще більше посилює залежність від міжособистісних контактів. Хронічний стрес призводить не лише до емоційного виснаження, а й до соматичних порушень: погіршення імунної реактивності, розладів сну, тривалого відновлення після хвороб чи травм, що відображає глибину психосоматичних наслідків насильства [2, 62-63].

Незалежно від форми прояву, домашнє насильство має довготривалий негативний вплив на фізичне, психічне та соціальне благополуччя жінки. Навіть після припинення агресивних дій його наслідки продовжують позначатися на якості життя, самооцінці, міжособистісних стосунках і здатності до довіри. Масовість цього явища зумовлює не лише індивідуальні, а й соціальні втрати, оскільки насильство в родині підриває моральні основи суспільства, знижує його психологічний потенціал і створює додаткове навантаження на державні інституції, що забезпечують допомогу постраждалим.

За таких умов самостійне усвідомлення жертвою насильства деструктивного характеру сформованих взаємин, визнання себе постраждалою та ініціювання звернення по допомогу часто є надзвичайно складним або навіть неможливим процесом. Тривалий вплив насильства призводить до втрати здатності об’єктивно оцінювати ситуацію, знижує

рівень самоповаги та віру у власні сили. Тому своєчасне втручання фахівців, стає критично необхідним для подолання наслідків насильства, відновлення почуття безпеки та формування мотивації до змін [38, 16].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що досвід насильства справляє глибокий деструктивний вплив на психіку жінки, змінюючи її емоційний, когнітивний і поведінковий рівні. Відбувається деформація самооцінки, зниження самоповаги, формування почуття провини й безпорадності. Залежність від агресора поступово набуває психологічного характеру, породжуючи співзалежність і віктимну поведінку. Тривале перебування в умовах насильства призводить до хронічного емоційного виснаження, втрати контролю над власним життям і розвитку психосоматичних розладів. Вихід із цього стану вимагає комплексної професійної допомоги, спрямованої на відновлення особистісних ресурсів, емоційної стабільності та відчуття суб’єктності жінки.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ЖІНОК ПРО ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Організація та методика дослідження уявлень жінок про насильство

На основі проведеного теоретичного аналізу проблеми було визначено необхідність емпіричного вивчення уявлень жінок про причини, прояви та наслідки домашнього насильства. Метою емпіричної частини є виявлення особливостей уявлень жінок про причини домашнього насильства, визначення рівня їх поінформованості щодо цього явища, аналіз ставлення до різних форм насильницької поведінки в сімейних стосунках, а також з'ясування психологічних чинників, що впливають на сприйняття насильства та пояснення його причин..

Дослідження проводилося серед жительок Тернуватської селищної ради Запорізької області. У вибірку увійшли 60 жінок віком від 30 до 60 років, які перебувають у шлюбі або мають досвід тривалих партнерських стосунків. Для забезпечення репрезентативності до вибірки було включено представниць різних соціально-професійних груп: працівниць бюджетної сфери, приватних підприємниць, службовиць і тимчасово безробітних жінок.

Участь у дослідженні була добровільною та анонімною. Респондентки були поінформовані про мету, зміст і умови участі, що відповідає етичним принципам проведення психологічної діагностики.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань емпіричної частини було використано комплекс діагностичних методик, спрямованих на виявлення рівня обізнаності, особливостей ставлення та толерантності до насильницької поведінки у міжособистісних стосунках.

Дослідження рівня обізнаності та розуміння проблематики домашнього насильства (опитувальник підготовлено у межах співпраці UNFPA та ГО «Інноваційні соціальні рішення» за підтримки Бюро гуманітарної допомоги USAID, 2022 р.) (Додаток А.) [41].

Методика спрямована на виявлення рівня обізнаності, поширених стереотипів і ставлення до різних форм домашнього насильства. Вона дозволяє дослідити, наскільки респонденти усвідомлюють:

— форми насильства (фізичне, психологічне, сексуальне, економічне);

— типові прояви поведінки в побуті;

— толерантність до насильницьких моделей взаємодії;

— поширені гендерні стереотипи, що підтримують насильство;

— готовність до втручання у випадках його спостереження.

Опитувальник містить 27 запитань різних типів:

— закриті питання (з варіантами відповідей),

— шкаловані судження (за принципом «повністю згоден / не згоден»),

— ситуаційні запитання**,** що виявляють поведінкові установки.

Шкали оцінювання:

1. Рівень обізнаності жінок про домашнє насильство (питання 1–7, 10, 25–27)

2. Стереотипи, пов’язані з домашнім і гендерно зумовленим насильством (питання 8–9, 13–20)

3. Ставлення до домашнього насильства та готовність до реагування (питання 21–24, 26–27)

Інтерпретація результатів:

— Високий рівень обізнаності: респондент правильно ідентифікує всі форми насильства, заперечує будь-які виправдання агресії, демонструє нетерпимість до насильства.

— Середній рівень: часткове розуміння сутності проблеми, поєднання адекватних і стереотипних уявлень.

— Низький рівень: толерантність до насильства, виправдання агресії, наявність гендерних упереджень.

Розкривши методи, методики і процедуру дослідження можемо переходити до результатів дослідження та їх інтерпретації.

2.2. Особливості уявлень жінок про причини домашнього насильства

За результатами першої методики, опитувальника «Дослідження рівня обізнаності та розуміння проблематики домашнього насильства», були отримані кількісні показники за кожним пунктом анкети, що відображають рівень поінформованості респондентів, їх ставлення до різних форм насильства та поширеність гендерних стереотипів.

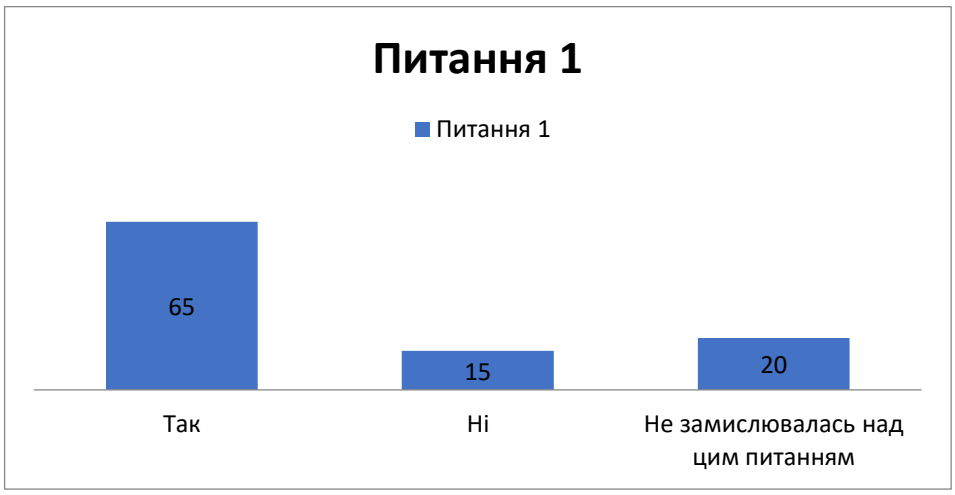

Рисунок 2.1 - Чи є на Вашу думку проблема домашнього насильства актуальною для нашого суспільства?

Отримані дані свідчать, що дві третини жінок (65%) усвідомлюють актуальність проблеми домашнього насильства, однак для третини респонденток (35%) це питання залишається або малозначущим, або таким, над яким вони ніколи не замислювалися.

Подібний розподіл характерний для невеликих селищних громад, де питання гендерного насильства часто замовчується, а прояви контролю чи приниження сприймаються як «сімейні справи». Це вказує на дефіцит інформаційної та психологічної освіти населення, а також на необхідність реалізації місцевих просвітницьких програм з підвищення чутливості до теми насильства.

Рисунок 2.2 - На Вашу думку домашнє насильством може набувати форми?

Більшість респонденток (92%) ідентифікують фізичне насильство як основну форму домашньої агресії. Значна частина (78%) також усвідомлює наявність психологічного насильства, що свідчить про поступове розширення розуміння проблеми за межі лише фізичних проявів.

Водночас лише половина жінок (46%) розпізнає економічне насильство як форму зловживання, а лише третина (31%) вважає сексуальне насильство частиною проблеми. Такий розрив у сприйнятті різних форм насильства свідчить про недостатній рівень знань і стереотипне уявлення, що насильство — це насамперед фізичний примус.

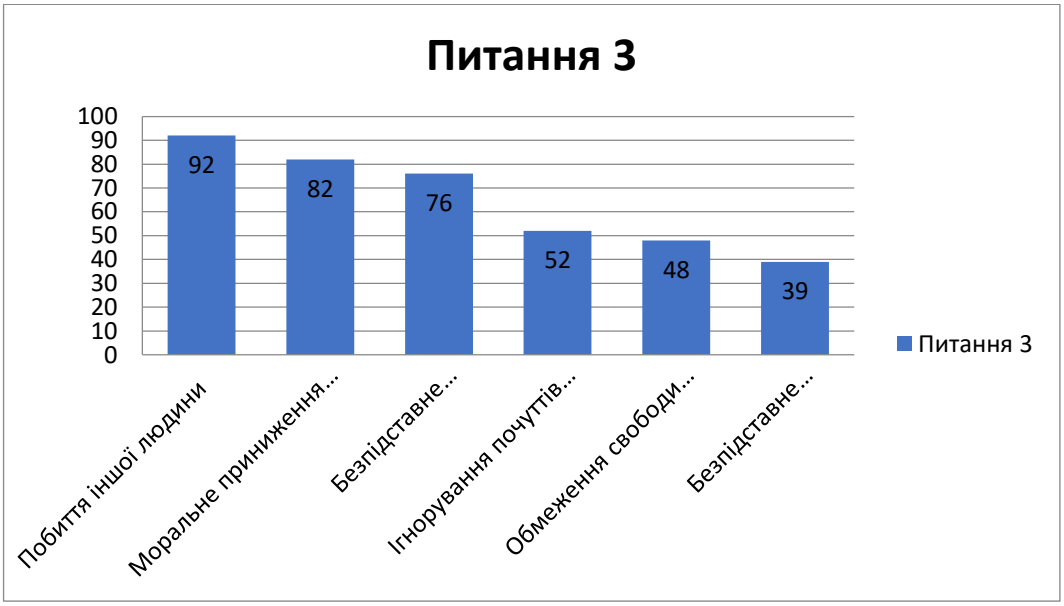

Рисунок 2.3 - Що із перерахованого Ви вважаєте насильством?

Абсолютна більшість опитаних (95%) однозначно вважає фізичне насильство (побиття) проявом агресії. Це свідчить, що фізичні дії найчастіше сприймаються як єдина «очевидна» форма насильства. Водночас 82% респонденток віднесли до насильства моральне приниження, а 76% — залякування, що свідчить про поступове розширення розуміння психологічних форм насильства.

Разом із тим, лише половина опитаних (52%) визнала ігнорування почуттів іншої людини насильницькою поведінкою, а 48% — обмеження свободи вибору. Це вказує, що емоційні та поведінкові прояви контролю часто залишаються непоміченими або сприймаються як нормальні у стосунках.

Ще нижчий показник (39%), вважають безпідставне вимагання грошей проявом насильства, що підтверджує низький рівень обізнаності щодо економічного насильства.

Таким чином, більшість жінок із громади мають фрагментарне уявлення про форми насильства, фокусуючись переважно на фізичних і частково психологічних його аспектах.

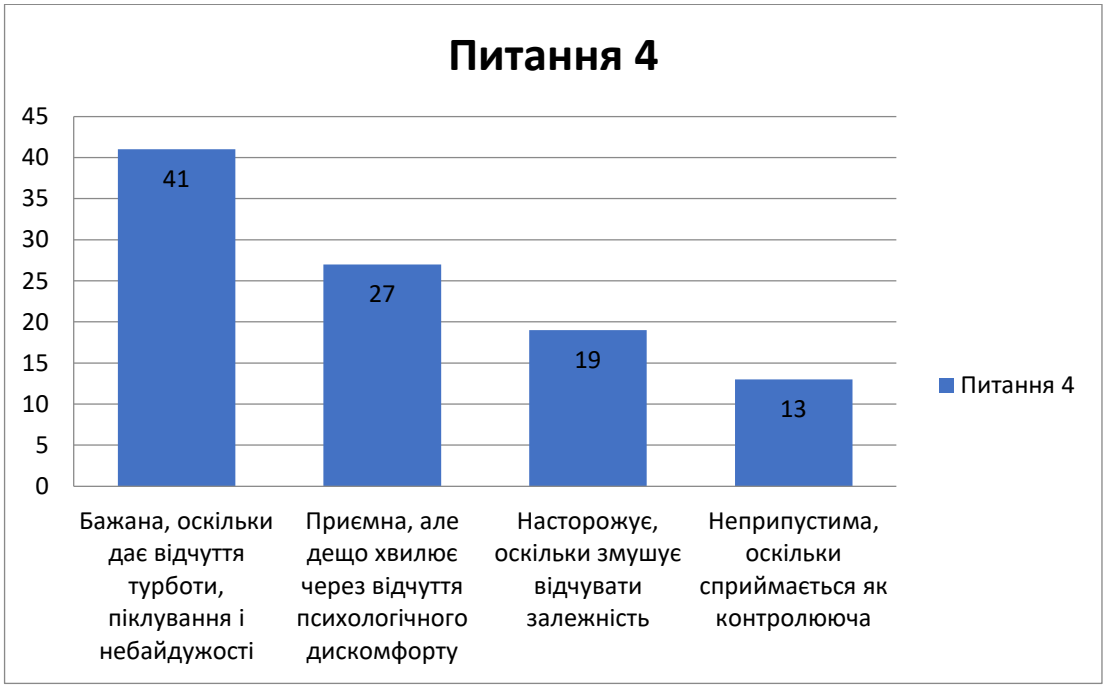

Рисунок 2.4 - Партнер весь час хоче знати, де ви, що з вами. Така поведінка для Вас?

Майже половина опитаних (41%) сприймає надмірну зацікавленість партнера як ознаку турботи та небайдужості, а ще 27% — як переважно позитивну, хоча й дещо тривожну поведінку. Разом ці дві групи становлять 68%, тобто понад дві третини респонденток не розглядають постійний контроль як потенційно небезпечну чи насильницьку модель поведінки.

Лише 19% жінок вказали, що подібна поведінка викликає настороженість і відчуття залежності, а 13% визнали її неприпустимою та контролюючою.

Такий розподіл відповідей свідчить про високу толерантність до емоційного контролю в парних стосунках і про нестачу знань щодо прихованих форм психологічного насильства. У невеликих громадах, де зберігаються традиційні уявлення про гендерні ролі, подібна поведінка часто інтерпретується як «турбота», а не як прояв контролю.

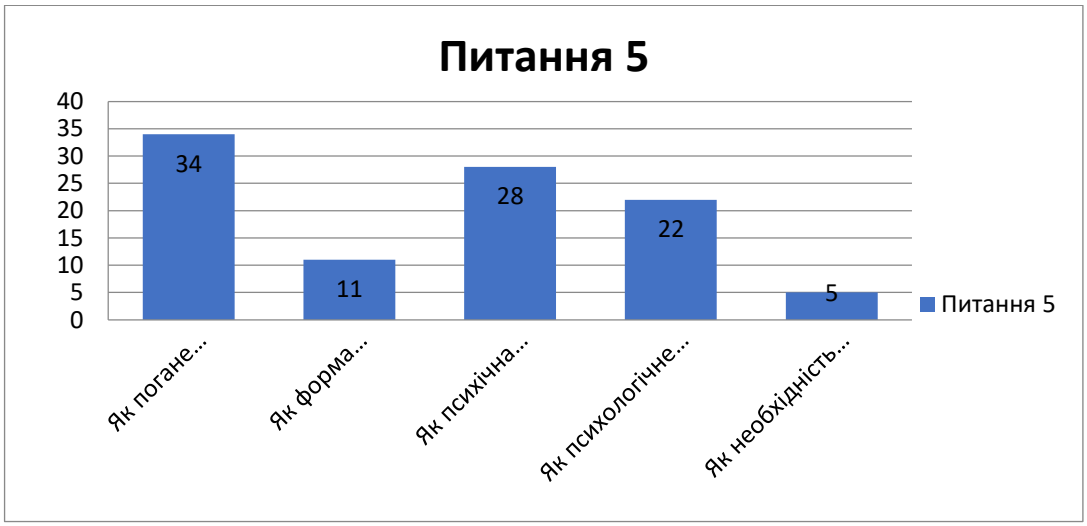

Рисунок 2.5 - Постійна образлива критика, маніпулювання, контроль над життям партнера/ки (близької людини, дитини), звинувачення, засудження, словесні образи, приниження, ігнорування як спосіб «покарання» сприймається Вами?

Отримані дані демонструють, що переважна частина опитаних (34%) інтерпретує образливу чи маніпулятивну поведінку не як насильство, а як наслідок поганого виховання або низької самооцінки партнера. Ще 28% схильні вважати подібні дії проявом психічної неврівноваженості, а 11% — навіть виправдовують їх як форму самозахисту. Лише 22% жінок прямо визначили ці прояви як психологічне насильство, тобто менш ніж чверть респонденток усвідомлюють справжню природу таких деструктивних форм взаємодії.

Таке сприйняття вказує на низький рівень диференціації психологічного насильства у масовій свідомості жінок громади. Більшість учасниць не схильні називати емоційний контроль або приниження насильством, що зумовлює високу толерантність до аб'юзивної поведінки у сімейних стосунках.

Спираючись на теоретичне дослідження наукових джерел причинами подібної установки можуть бути:

— вплив патріархальних стереотипів про «слабкість» чи «істеричність» жінок;

— недостатня психологічна освіта населення;

— засвоєні з дитинства моделі взаємодії, у яких контроль чи приниження розглядаються як «нормальні».

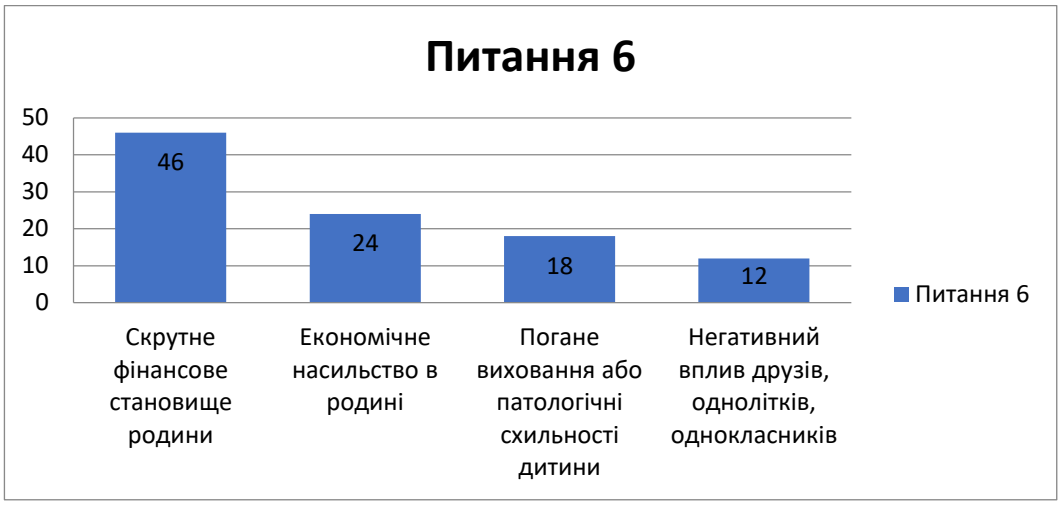

Рисунок 2.6 - Коли дитині доводиться знаходити гроші у сторонніх, самостійно заробляти замість навчатися у школі чи красти, щоб купити необхідні речі або їжу, свідчить про…

Більшість опитаних **(**46%**)** схильні пояснювати подібні випадки фінансовими труднощами сім'ї, не розглядаючи їх як форму економічного насильства. Лише 24% респонденток ідентифікували ситуацію як порушення прав дитини та прояв насильства, що свідчить про обмежене розуміння структурних форм жорстокого поводження в сімейному середовищі.

Помітна частина жінок (18%) схильні звинувачувати саму дитину у неправомірній поведінці, пояснюючи це «поганим вихованням» чи «патологічними схильностями». Ще 12% респонденток бачать причину у негативному впливі однолітків, перекладаючи відповідальність на зовнішні чинники.

Такі результати свідчать про недостатнє розуміння економічного насильства як системної проблеми, що має глибокі психологічні наслідки для дітей. У свідомості багатьох жінок громади економічна залежність, позбавлення ресурсів чи занедбання потреб дитини не асоціюються з насильством, а лише з «життєвими труднощами».

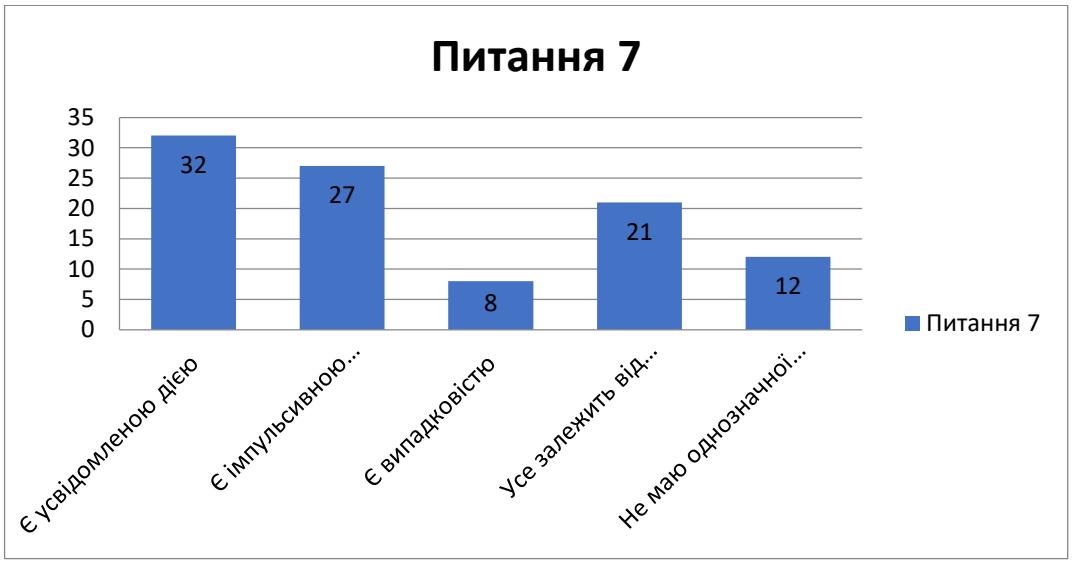

Рисунок 2.7 - На Вашу думку поведінка кривдника, що проявляє домашнє насильство

Лише третина опитаних жінок (32%) розглядають насильницьку поведінку як усвідомлений вибір кривдника, що свідчить про часткове розуміння її цілеспрямованого характеру та відповідальності агресора. Водночас значна частка респонденток (27%) схильна вважати подібні дії імпульсивною реакцією, тобто емоційним вибухом, який «важко контролювати».

Ще 21% опитаних пояснюють насильство «обставинами», фактично знімаючи з агресора персональну відповідальність, а 8% трактують його як випадковість. Разом ці групи складають понад половину вибірки (56%), що демонструє високий рівень толерантності до насильницьких моделей поведінки та тенденцію до їх раціоналізації.

12% жінок не змогли сформулювати однозначну позицію, що також може свідчити про амбівалентність ставлення до теми насильства або дефіцит знань у сфері прав людини та гендерної рівності.

Отже, результати цього питання відображають низьку психологічну готовність жінок громади до усвідомлення відповідальності кривдника за свої дії.

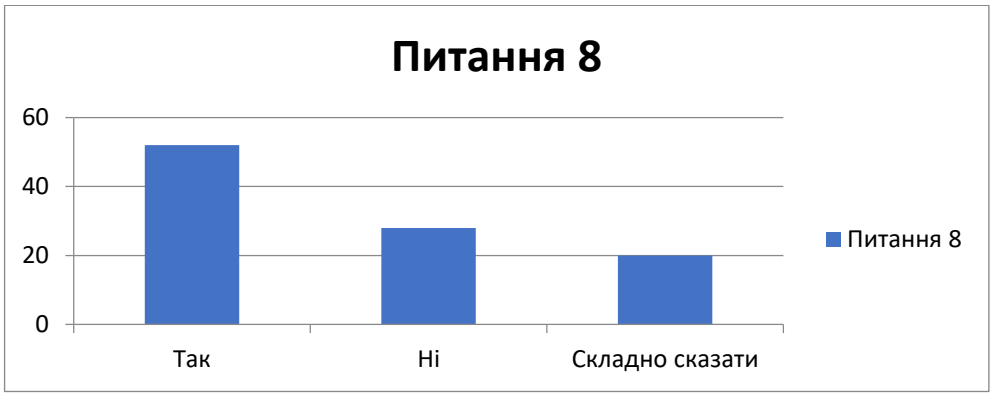

Рисунок 2.8 - Чи погоджуєтеся ви із твердженням, що насильство найчастіше трапляється у недостатньо забезпечених сім'ях?

Понад половина опитаних **(**52%**)** вважають, що домашнє насильство переважно властиве малозабезпеченим сім'ям**.** Такий показник свідчить про поширений у суспільній свідомості соціально-економічний стереотип, який пов'язує насильницьку поведінку з матеріальними труднощами, а не з психологічними чи культурними чинниками. Водночас 28% жінок не погоджуються з цим твердженням, визнаючи, що насильство може виникати незалежно від рівня доходу чи соціального статусу. Ще 20% респонденток утрималися від чіткої відповіді, що може свідчити про невизначеність у розумінні природи насильства або вплив традиційних уявлень. Отримані дані демонструють, що матеріальні фактори часто розглядаються як головна причина насильства**,** тоді як емоційно-психологічні, культурні чи патріархальні чинники залишаються поза увагою.

Рисунок 2.9 - Чи погоджуєтеся ви із твердженням, що заради збереження сім'ї жінка повинна «закривати очі» на насильство з боку чоловіка?

Отримані дані свідчать про високий рівень толерантності до насильства серед опитаних жінок. Майже половина (44%) респонденток вважають, що існують обставини, які змушують жінку миритися з агресією партнера, виправдовуючи таку поведінку «заради збереження сім'ї». Ще 11% сприймають покірність жінки як її прямий обов'язок, що відображає глибоку укоріненість патріархальних установок і гендерних стереотипів. Разом ці дві позиції становлять 55% вибірки, тобто понад половину опитаних фактично схильні нормалізувати насильство у шлюбі. Лише чверть жінок (23%) однозначно не погоджуються з таким твердженням, демонструючи усвідомлену антинсильницьку позицію, тоді як 22% вагаються з відповіддю, що може свідчити про амбівалентність і страх порушити соціальні норми «сімейної згоди».

Отримані результати підтверджують, що в громаді зберігається традиційна модель сімейних ролей, у межах якої терпимість до агресії сприймається як показник жіночої мудрості чи жертовності.

Рисунок 2.10 - На вашу думку, чи може жінка зазнати сексуального насильства з боку чоловіка, з яким жінка перебуває в шлюбі або зустрічається?

Лише 41% респонденток усвідомлюють, що сексуальне насильство можливе навіть у шлюбі або близьких стосунках, визнаючи право жінки на тілесну недоторканність незалежно від сімейного статусу. Водночас 42% опитаних (24% — «це не можна вважати насильством» і 18% — «ні»)

відкидають саму можливість такого виду насильства в шлюбі, що свідчить про стійкі патріархальні установки та дефіцит гендерно-правової освіти. Ще 17% жінок вагаються з відповіддю, що може бути наслідком внутрішніх суперечностей між традиційними моральними нормами та сучасними уявленнями про права людини**.** Такі результати вказують на те, що у невеликих громадах, зокрема селищних, тема сексуального насильства в сім'ї залишається табуйованою**,** а поняття «згода» часто не усвідомлюється як ключовий критерій у статевих стосунках.

Рисунок 2.11 - Як на вашу думку, чи чоловіки теж потерпають від домашнього насильства з боку жінок?

Більшість респонденток (46%) визнали, що чоловіки також можуть ставати жертвами домашнього насильства, що свідчить про певний рівень гендерної свідомості та розуміння того, що насильство не має статевих меж. Водночас чверть опитаних (27%) обмежують цю можливість лише психологічною формою насильства, що демонструє стереотипне сприйняття чоловіків як «сильнішої статі», не здатної бути жертвою фізичного чи сексуального примусу. Близько 17% жінок визнали, що їм важко дати однозначну оцінку, а 10% повністю заперечують можливість насильства щодо чоловіків, вважаючи його виключно «жіночою проблемою». Такий розподіл відповідей вказує на те, що хоча загальне розуміння феномену насильства поступово розширюється, у суспільній свідомості все ще зберігається гендерна асиметрія в його сприйнятті.

Рисунок 2.12 - Чи можна виправдати фізичне насильство чоловіка по відношенню до дружини?

Більшість опитаних (58%) жінок рішуче не погоджуються з будь-яким виправданням фізичного насильства, що свідчить про наявність базового усвідомлення неприпустимості агресії у шлюбі. Однак майже третина респонденток (32%) — це ті, хто в тій чи іншій мірі допускає можливість виправдання агресивної поведінки чоловіка, зокрема пояснюючи її «життєвими обставинами» чи «поведінкою жінки». Такий підхід свідчить про високий рівень внутрішньої нормалізації насильства та побутування патріархальних установок, за якими відповідальність за агресію частково перекладається на жертву.

Ще 10% жінок вагалися з відповіддю, що може бути зумовлено страхом осуду або невпевненістю у власній позиції щодо сімейних конфліктів.

Загалом такі результати демонструють, що навіть попри формальне розуміння шкоди насильства, у суспільній свідомості продовжує існувати певна «зона толерантності» до фізичного примусу, особливо коли він сприймається як реакція на «провокуючу поведінку» жінки.

Рисунок 2.13 - На вашу думку, твердження «б'є – значить любить» – це?

Переважна більшість жінок (61%) однозначно відкидають твердження «б'є — значить любить», розглядаючи його як пережиток патріархального минулого та прояв токсичної культури насильства, що тривалий час романтизувалася у суспільній свідомості. Це свідчить про зростання критичного мислення та психологічної зрілості респонденток щодо оцінки насильницької поведінки у стосунках. Водночас майже п'ята частина опитаних (19%) вважає, що у цій фразі є «зерно істини». Такий показник демонструє залишкові рудименти традиційної гендерної соціалізації, у межах якої фізичне чи емоційне насильство розглядається як «прояв пристрасті» або «виховна міра».

Ще 20% респонденток не змогли визначитися з відповіддю, що може бути пов'язано з внутрішнім конфліктом між традиційними установками та сучасними уявленнями про рівноправність.

Отже, отримані результати засвідчують, що попри поступову трансформацію суспільних цінностей, міфи про «виправдане насильство» досі зберігають свій вплив, особливо в середовищах із низьким рівнем психологічної грамотності та гендерної освіти.

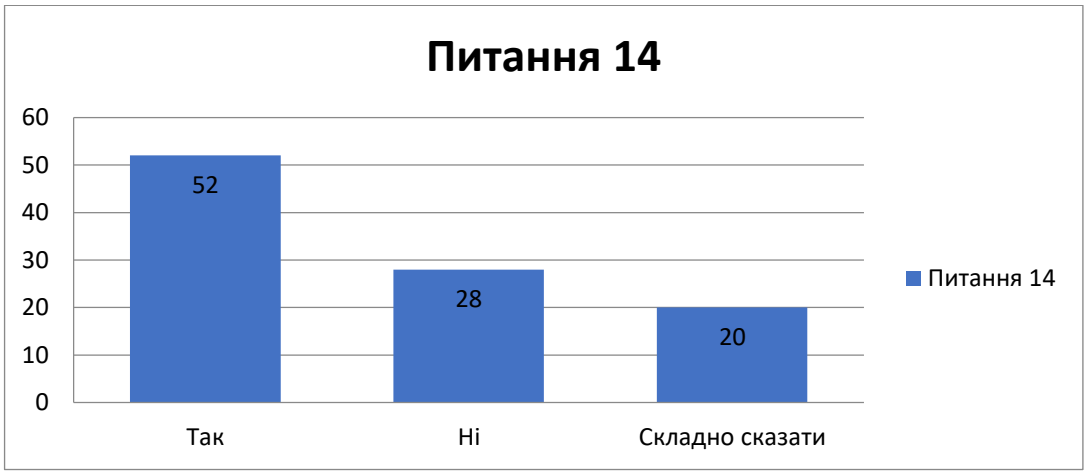

Рисунок 2.14 - Чи погоджуєтеся ви з думкою, що є професії, які підходять виключно для чоловіків і виключно для жінок?

Більше половини опитаних (52%) жінок дотримуються переконання, що існує «гендерний поділ» професій, тобто певні сфери діяльності вважаються суто чоловічими або жіночими. Такий результат відображає вкоріненість гендерних стереотипів у трудовій та освітній свідомості мешканок невеликих громад, де соціальні ролі часто залишаються традиційними, а професійна самореалізація жінок обмежується очікуваннями щодо “жіночих” занять (виховання, догляд, сфера послуг).

Разом із тим 28% респонденток не погоджуються з цією думкою, визнаючи право кожної людини на вибір професії незалежно від статі. Це свідчить про поступову зміну уявлень про гендерну рівність та про те, що молодше покоління жінок починає орієнтуватися на компетентність, а не на соціальні стереотипи.

Ще 20% опитаних вагалися з відповіддю, що вказує на амбівалентність у сприйнятті ролі жінки в сучасному суспільстві: хоча вони визнають рівність можливостей, внутрішньо можуть підтримувати традиційні уявлення про «чоловічу силу» та «жіночу ніжність».

Отже, результати показують, що у Тернуватській громаді гендерні стереотипи продовжують впливати на сприйняття професійного вибору, що створює підґрунтя для гендерної нерівності у праці.

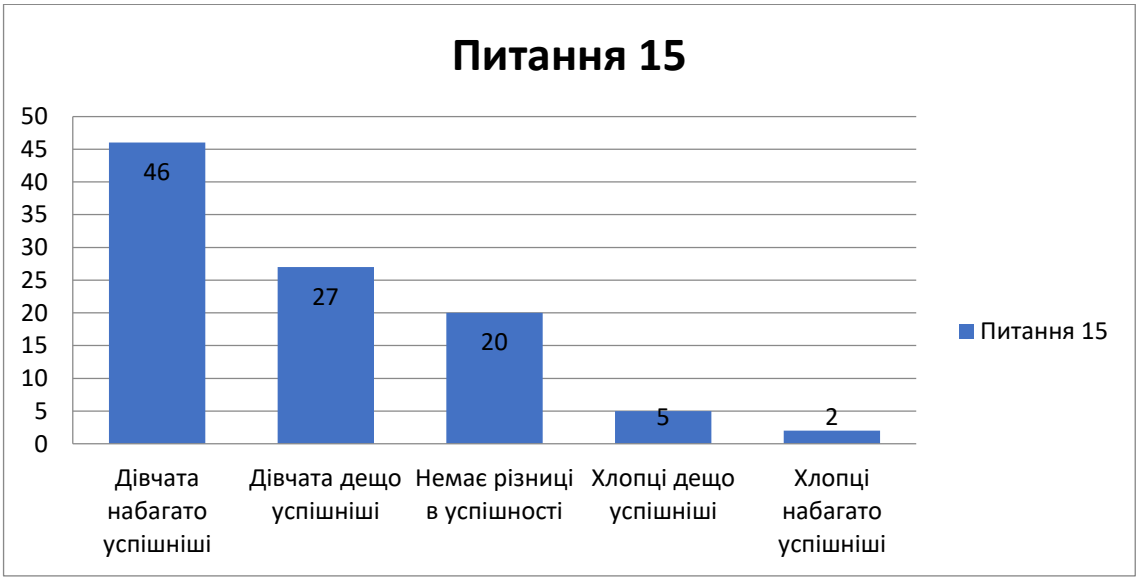

Рисунок 2.15 - Як би ти порівняла успішність хлопців та дівчат у мовах та гуманітарних науках?

Більшість опитаних (73%) вважають, що дівчата демонструють вищі успіхи у мовах та гуманітарних дисциплінах, що узгоджується з поширеним стереотипом про «жіночу схильність до мов, спілкування та емпатії». Такий погляд формує у суспільній свідомості уявлення про гуманітарну сферу як «жіночу», що може впливати на вибір освітніх напрямів і подальшу професійну траєкторію.

Разом з тим 20% респонденток зазначили, що різниці між хлопцями та дівчатами немає, що свідчить про зростання розуміння індивідуальних відмінностей, а не статевих у визначенні навчальної успішності. Ця група жінок частіше демонструє вищий рівень гендерної компетентності та критичне ставлення до традиційних уявлень.

Менше 7% опитаних вважають, що хлопці більш успішні, цей показник відображає залишковий вплив традиційних патріархальних переконань, однак не є домінуючим у вибірці.

Отже, загальна тенденція свідчить, що у громаді переважає фемінізоване сприйняття гуманітарної освіти, що може як підтримувати жіночу самооцінку у «мовних» професіях, так і поглиблювати гендерну сегрегацію освітніх напрямів.

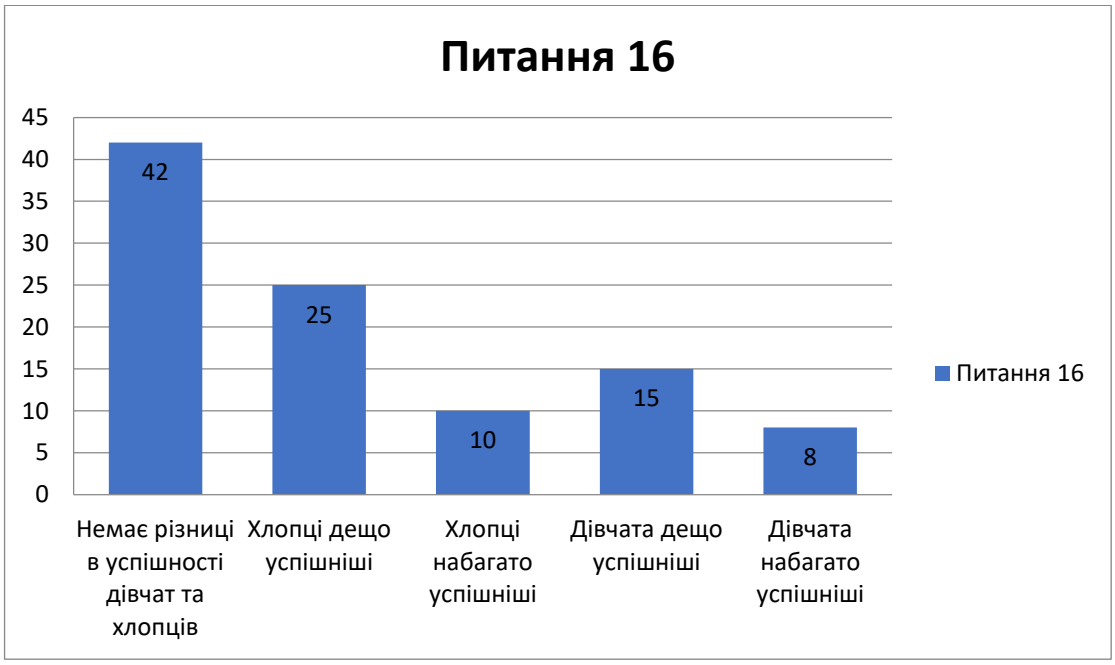

Рисунок 2.16 - Як би ти порівняла успішність хлопців та дівчат у природничих науках?

Більшість опитаних (42%) вважають, що успішність у природничих науках не залежить від статі, що демонструє поступовий відхід від стереотипу про «чоловічу логіку» та «жіночу гуманітарність». Такий результат є свідченням зростання гендерної нейтральності у сприйнятті навчальних здібностей та усвідомлення, що інтелектуальні досягнення визначаються індивідуальними, а не біологічними чинниками.

Водночас 35% респонденток (25% — «хлопці дещо успішніші», 10% — «набагато успішніші») усе ще схильні приписувати перевагу хлопцям у природничих дисциплінах. Це свідчить про вплив традиційної соціалізації, де науково-технічна сфера асоціюється з чоловічою компетентністю та раціональністю.

Натомість 23% опитаних визнають, що дівчата також можуть бути успішними у природничих науках, хоча ця група поки що є менш чисельною. Її наявність свідчить про поступове формування альтернативного уявлення, у якому наукові досягнення розглядаються через призму особистісних зусиль і освіти, а не статевої належності.

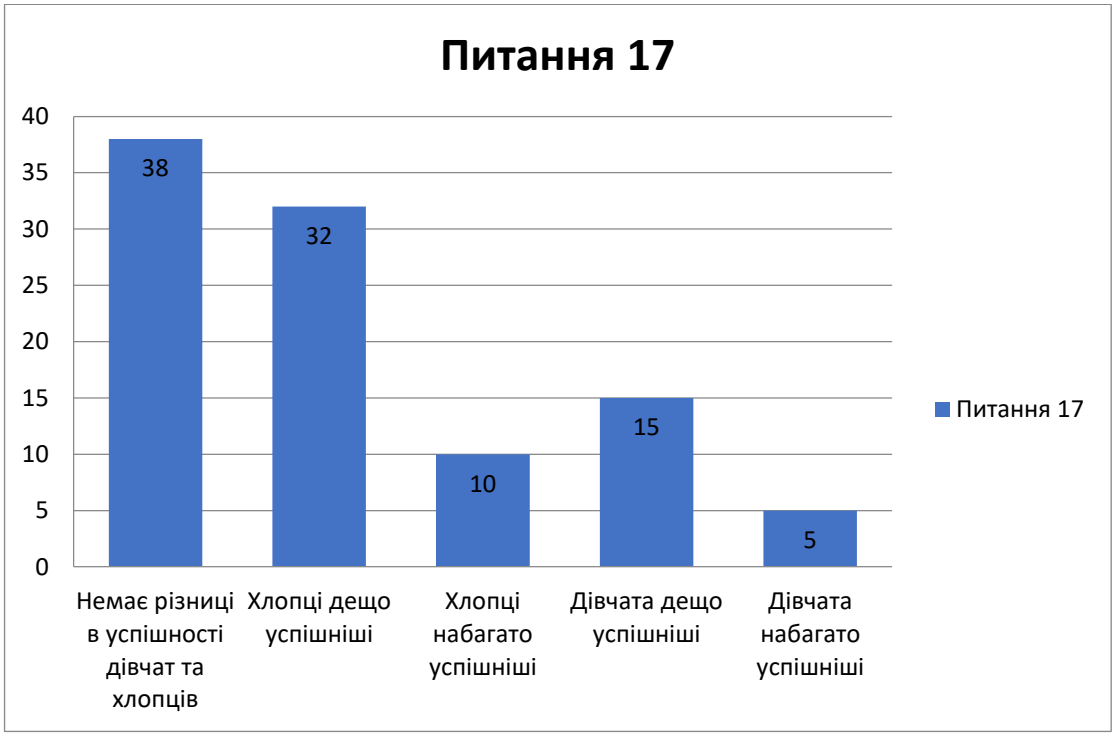

Рисунок 2.17 - Як би ти порівняла успішність хлопців та дівчат у математиці?

Найбільша частка опитаних (38%) вважає, що успішність у математиці не залежить від статі, що можна розглядати як свідчення поступового руйнування гендерних стереотипів у сприйнятті математичних здібностей. Однак значна частина жінок (42%) усе ж схиляється до думки, що хлопці мають перевагу у точних науках, особливо у математиці. Це відображає глибоко вкорінену соціальну установку, згідно з якою чоловіки асоціюються з логікою та аналітичним мисленням, а жінки — з емоційністю та гуманітарністю. Натомість 20% респонденток визнали, що дівчата демонструють не гірші, а іноді й кращі результати, що підтверджує наявність групи жінок, які усвідомлюють вплив соціалізації на формування стереотипів та бачать реальні приклади жіночого успіху у сфері точних наук. Отже, результати опитування свідчать про амбівалентність уявлень, із тенденцією до поступового вирівнювання гендерних оцінок, але зі збереженням традиційної віри у «чоловічу перевагу» в математиці.

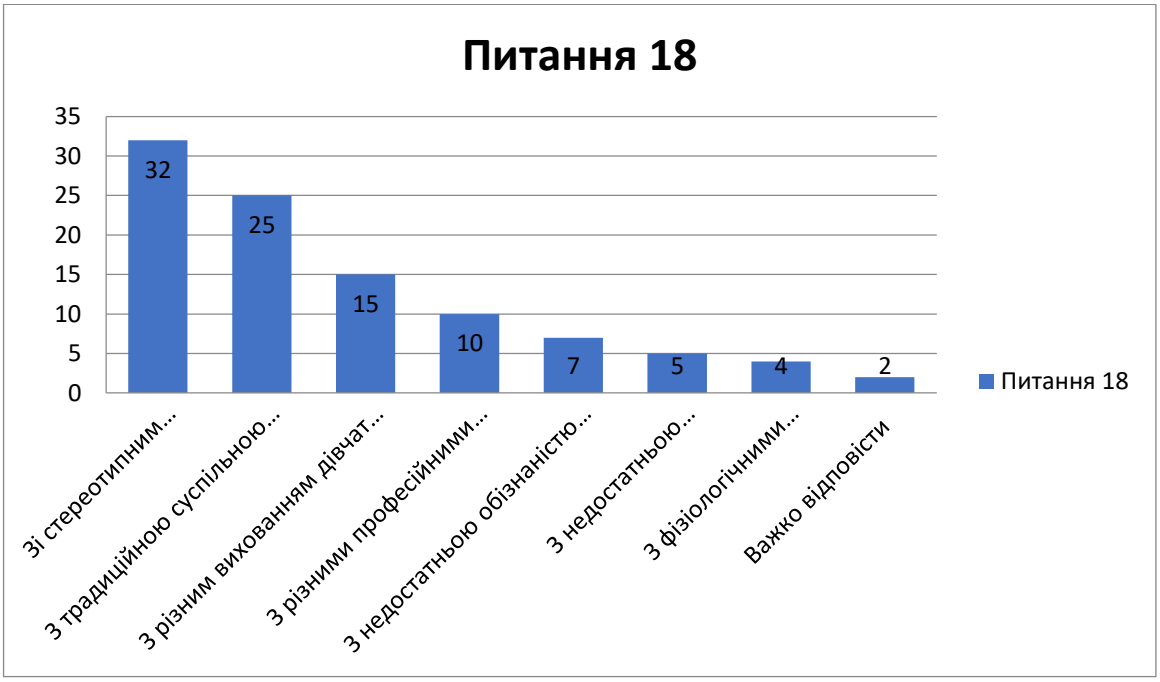

Рисунок 2.18 - З якими чинниками пов'язано те, що в суспільстві є так звані «жіночі» і «чоловічі» професії?

Отримані дані показують, що переважна більшість жінок (57%) усвідомлює соціальну природу поділу професій на «жіночі» й «чоловічі», пов'язуючи його зі стереотипами та традиційними уявленнями про гендерні ролі. Це свідчить про зростання рівня критичного мислення щодо соціокультурних чинників, які визначають професійні очікування та кар'єрні шляхи.

Водночас помітна частка респонденток (29%) пояснює гендерну диференціацію впливом виховання та особистісних орієнтацій, що відображає усвідомлення ролі сімейного середовища у формуванні професійної ідентичності. Такий підхід свідчить про поступове переосмислення процесів соціалізації, у межах яких дітям з дитинства задають "допустимі" життєві сценарії.

Лише 4% опитаних пов'язують розподіл професій із фізіологічними відмінностями, що є показником зниження біологічного детермінізму в суспільній свідомості. Низький рівень відповідей «важко сказати» (2%) засвідчує, що більшість учасниць дослідження мають чітке уявлення про соціальні джерела гендерної нерівності у сфері праці.

Таким чином, результати демонструють зміщення суспільних уявлень від традиційних до більш сучасних, де професійна придатність визначається не статтю, а компетентністю та мотивацією.

Таблиця 2.1 - Ставлення жінок до тверджень щодо розподілу сімейних і професійних ролей чоловіків та жінок

Питання	Повністю згодні/скоріше згодн	Повністю не згодні/скоріше не згодні	Не маю однозначної відповіді
Завдання батька – утримувати родину, а завдання матері – піклуватися про дітей	58%	32%	10%
Професія вихователя у дитячому садочку недоречна для чоловіка	40%	45%	15%
Чоловіки не зможуть добре шити, навіть якщо будуть дуже старанно вчитися	28%	60%	12%
Жінки не зможуть добре грати у футбол, навіть якщо будуть дуже старанно вчитися	34%	50%	16%
Професія астрофізика недоречна для жінки	22%	67%	11%
Для дівчат більш природно займатися хатніми справами, ніж для хлопців	53%	37%	10%
Материнство – основа життя жінок, вони повинні народжувати дітей	61%	29%	10%
Чоловіки повинні заробляти більше, ніж жінки	48%	38%	14%

Отримані дані засвідчують змішаний характер гендерних уявлень жінок Тернуватської громади, у яких поєднуються елементи традиційного й сучасного бачення ролей чоловіка та жінки.

Близько 60% респонденток поділяють класичну модель сім'ї, де чоловік – годувальник, а жінка – берегиня домашнього вогнища. Також понад половина (53%) вважають хатню роботу «природною» сферою для дівчат, а 61% - що материнство є «основою життя жінки». Ці уявлення відображають вкорінений культурний архетип жіночої жертовності, який залишається впливовим у сільських громадах.

Попри це, 67% респонденток не погодилися, що професія астрофізика недоречна для жінок, і 60% заперечили, що чоловіки не можуть навчитися шити. Це свідчить про усвідомлення рівних інтелектуальних можливостей обох статей та поступовий відхід від ідеї «чоловічих» і «жіночих» професій.

Майже половина (48%) опитаних вважають, що чоловіки повинні заробляти більше, що демонструє збереження економічного патріархату та уявлень про фінансову ієрархію в родині.

Загалом результати свідчать про поступовий перехід від патріархальної до партнерської моделі сімейних цінностей, однак у побутових і соціально-економічних питаннях ще домінує традиційний гендерний сценарій.

Таблиця 2.2 - Уявлення жінок про сім'ю і про те, як заведено поводитись чоловікам і жінкам удома

Питання	Повністю згодні/скоріше згодн	Повністю не згодні/скоріше не згодні	Не маю однозначної відповіді
Жінки не мають прагнути оволодіти типово чоловічою професією	28%	60%	12%
Для жінки кар'єрний успіх є не таким важливим, як для чоловіка	45%	42%	13%
Чоловік повинен бути на сходинку вище	48%	40%	12%
Командувати в домашніх справах повинна жінка	52%	35%	13%
Чоловіки повинні вміти забити цвях, полагодити кран, праску	75%	15%	10%

Продовження таблиці 2.2

У дружини має бути право обирати собі друзів, навіть якщо вони не подобаються її чоловікові	64%	24%	12%
Для чоловіка важливо показувати дружині (партнерці), хто головний	31%	56%	13%
Якщо чоловік погано поводиться зі своєю дружиною, сторонні особи (не члени сім'ї) мають втрутитись	68%	18%	14%
Хороша дружина слухається свого чоловіка, навіть якщо не згодна з ним	33%	54%	13%
Дружина повинна займатися сексом зі своїм чоловіком, навіть якщо їй не хочеться цього	10%	80%	10%
Жінки з більшою ймовірністю бувають зґвалтовані незнайомцем, ніж кимось, кого вони знають	39%	45%	16%
Домашнє насильство – це особиста справа і має вирішуватись в межах сім'ї	17%	73%	10%
Насильство над жінками часто провокується самою жертвою	22%	68%	10%
Жінки, які говорять, що стали жертвами насильства, часто вигадують чи перебільшують, заявляючи про насильство чи зґвалтування	14%	76%	10%

Отримані результати засвідчують певну амбівалентність у сприйнятті гендерних ролей і соціально прийнятної поведінки в сімейному житті жінками Тернуватської громади.

Майже половина опитаних (48%) вважає, що чоловік має бути «на сходинку вище», а 45%, що кар'єра важливіша для чоловіка, ніж для жінки. Це свідчить про збереження патріархальної моделі сім'ї, у якій чоловік сприймається як авторитет, а жінка, як виконавиця соціально підтримувальної ролі. Разом з тим понад половина (52%) визнає жінку «господинею дому», що відображає побутову фемінізацію домашніх обов'язків. Такий баланс «він керує зовні, вона всередині», що є типовим для селищних і малих громад.

Більшість респонденток (64%) підтримують право жінки на власне коло спілкування, а 68% погоджуються, що у випадках насильства суспільство має втручатися, що свідчить про зростання соціальної відповідальності й нетерпимість до насильства. Крім того, 80% жінок категорично відкидають ідею примусового сексу в шлюбі, що є яскравим свідченням переорієнтації на особистісну автономію та гендерну рівність у стосунках. Водночас 22% жінок досі вважають, що жертви «провокують» насильство, а 14% схильні сумніватися у правдивості заяв про насильство.

Отже, результати відображають поступовий перехід від традиційно-патріархальної до більш партнерської моделі сімейних відносин, проте значна частина населення все ще орієнтується на консервативні цінності.

Рисунок 2.19 – На вашу думку, у випадку домагань від чоловіка до жінки на вулиці, якими будуть дії перехожих, що є свідками події?

Більшість респонденток (58%) вважають, що перехожі не виявлятимуть активної позиції, або проігнорують ситуацію, або обмежаться зауваженням. Такий показник свідчить про низький рівень громадянської чутливості до проявів публічного насильства. Лише 18% опитаних вірять, що хтось звернеться до поліції, а 24%, що люди реально втрутяться і допоможуть. Це відображає недовіру до системи правового реагування та соціальну пасивність, властиву невеликим громадам, де переважає установка «не втручатися в чужі справи».

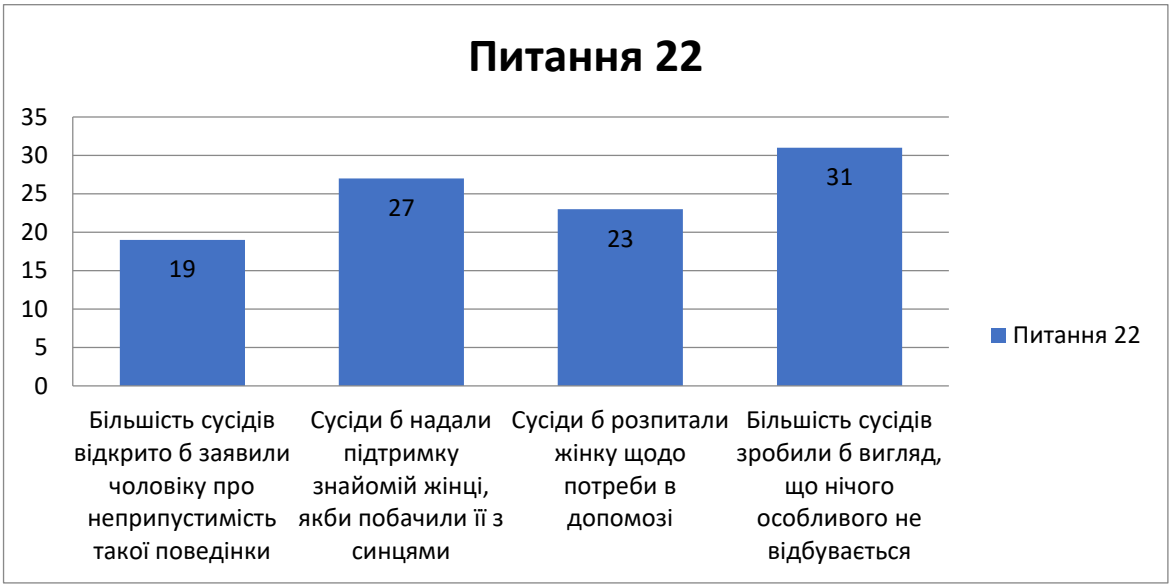

Рисунок 2.20 – Якщо б у вашому дворі або по сусідству чоловік бив дружину, то?

Отримані показники свідчать, що майже третина мешканців громади (31%) схильні ігнорувати прояви насильства, дотримуючись позиції невтручання. Лише менше п’ятої частини (19%) виявили готовність відкрито засудити агресора, що вказує на низький рівень колективної відповідальності та страх соціального осуду. Інша половина опитаних (50%) висловили готовність підтримати постраждалу непрямими способами (словесною підтримкою або приватною розмовою).

Обидва питання (21 та 22) відображають недостатню готовність громади до активного втручання в ситуації насильства, що зумовлено поєднанням страху, байдужості та традиційної установки «це сімейна справа».

Рисунок 2.21 – Якби став відомим факт, що одна з сусідок у вашому дворі забирає пенсію в своєї старенької бабусі, то сусіди б?

Дані свідчать, що переважна більшість мешканців (46%) демонструють пасивну позицію, обмежуючись емоційною реакцією чи моральним осудом, але без реальних дій. Така реакція типова для малих селищних громад, де сильним залишається страх «втрутитися у чужі справи» та побоювання соціального конфлікту.

Лише 15% опитаних заявили про готовність повідомити соціальні служби — тобто формально відреагувати на факт насильства над літньою людиною. Це свідчить про низький рівень довіри до державних інституцій та слабке розуміння механізмів захисту постраждалих від насильства.

Водночас 21% готові поцікавитися станом потерпілої, а 18% — провести виховну бесіду з кривдницею. Такі дії відображають потенціал громадянської емпатії, але разом із тим — відсутність навичок адекватного реагування.

Отже, більшість населення громади усвідомлює факт неправомірності подібної поведінки, але не має сформованої моделі соціальної відповідальності.

Рисунок 2.22 – Головна причина, яка, на вашу думку, зупиняє людей від втручання у ситуації насильства в сім'ї – це?

Отримані показники свідчать, що третина респонденток (32%) дотримується переконання, що насильство — це «особиста справа сім'ї», у яку не варто втручатися. Такий результат відображає побутову нормалізацію насильства, характерну для невеликих громад, де суспільна думка часто схиляється до збереження "сімейного спокою" навіть ціною безпеки його членів. 26% жінок зазначили, що не знають, як саме діяти в подібних ситуаціях, що підкреслює нестачу правової та психологічної обізнаності населення щодо механізмів допомоги постраждалим.

Досить значна частка (23%) боїться небезпеки особистого втручання, а ще 10% — переконані, що той, хто допоможе, «потім сам постраждає». Ці відповіді демонструють високий рівень тривожності та недовіри до правоохоронних і соціальних інституцій.

Отже за даними результатами, головними бар'єрами для активного реагування громади на прояви насильства є:

— страх перед наслідками втручання;

— відсутність знань про законні механізми допомоги;

— застаріле уявлення про насильство як приватну проблему.

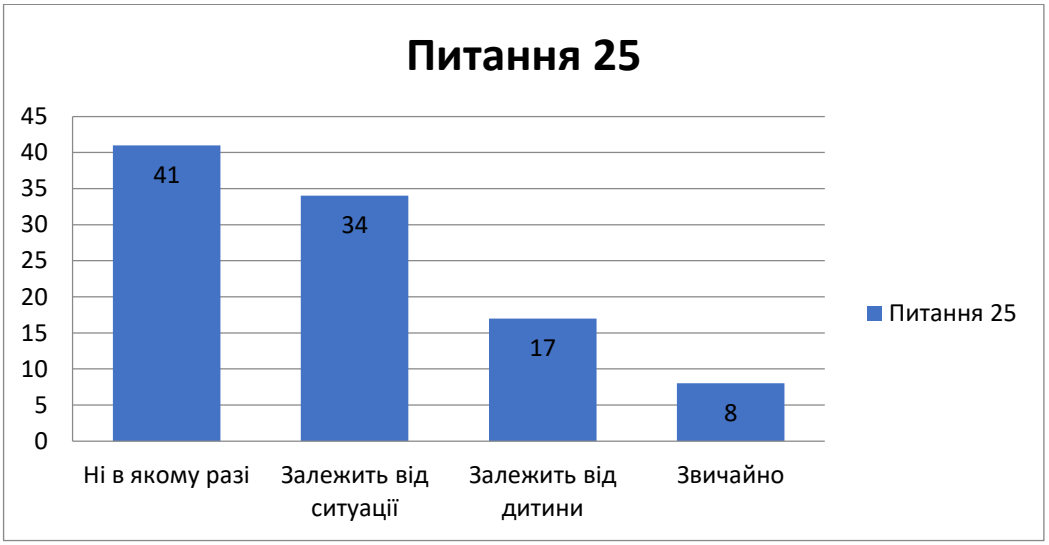

Рисунок 2.23 – Чи можна виправдати фізичне насильство з боку батьків по відношенню до дитини у «виховних цілях»?

Отримані дані свідчать, що хоча переважна частина жінок (41%) категорично не підтримує застосування фізичного покарання дітей, понад половина опитаних (59%) все ж допускає можливість його використання за певних умов. Така тенденція демонструє наявність глибоко вкорінених традиційних установок, які виправдовують фізичний вплив як засіб виховання.

Близько третини респонденток (34%) вважають, що ситуаційно «можна підняти руку на дитину», якщо та «заслуговує», а 17% — що це залежить від особливостей самої дитини. Ці відповіді свідчать про низький рівень усвідомлення психологічних наслідків насильства для дитячого розвитку та нестачу знань про альтернативні методи виховання.

Позиція 8%, які беззастережно погоджуються з фізичним покаранням, відображає певну толерантність до агресивної поведінки в сімейному середовищі, що може бути пов’язане з особистим досвідом респонденток — як жертв, так і свідків насильства у дитинстві

Результати показують, що серед дорослого жіночого населення селищної громади зберігається установка на «виховне насильство».

Рисунок 2.24 – Відношення до твердження «Жоден прояв насильства не може бути виправданим ні за яких умов і є абсолютно неприйнятним»

Більшість опитаних жінок (58%) цілком поділяють ідею абсолютної неприйнятності насильства, що свідчить про наявність загальної гуманістичної орієнтації та базового усвідомлення прав людини. Це позитивний показник для невеликої громади, оскільки демонструє тенденцію до зміни соціальних установок у бік нульової толерантності до агресії.

Водночас чверть респонденток (25%) допускають, що «бувають ситуації, коли насильство виправдане». Така відповідь свідчить про амбівалентне ставлення до проблеми, жінки визнають шкоду насильства, але водночас можуть вважати його «вимушеним засобом впливу». Подібна позиція часто пов’язана з тривалим існуванням патріархальних норм і культурного стереотипу “терпіння задля сім’ї”.

Ще 12% не змогли визначитись із відповіддю, що може свідчити про низьку інформованість або емоційну невпевненість у власних переконаннях. Лише 5% відверто не підтримують твердження, тобто фактично виправдовують агресію, імовірно, спираючись на власний досвід або оточення, де насильство сприймається як норма.

Отримані результати засвідчують позитивну динаміку у сприйнятті проблеми насильства, однак наявність майже третини респонденток із толерантним ставленням до нього.

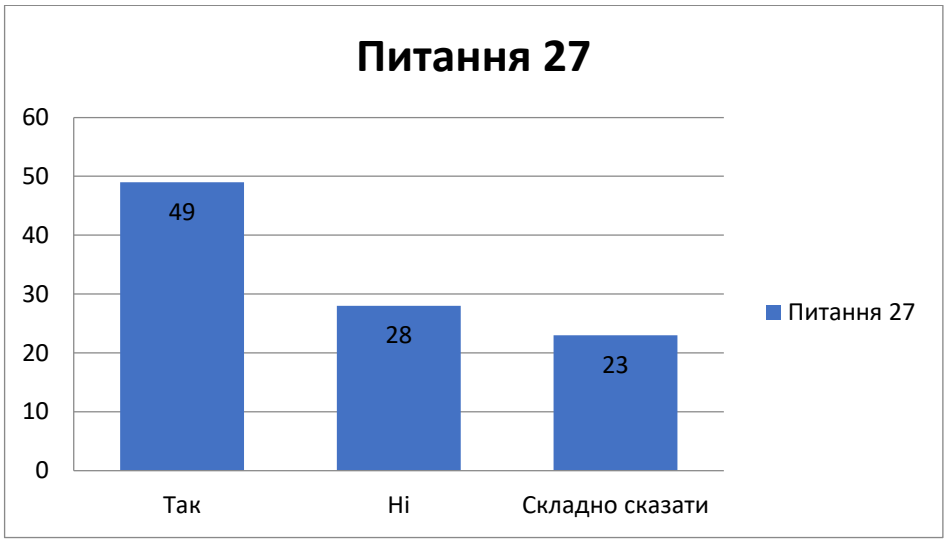

Рисунок 2.25 – Чи вважаєте ви, що сучасне покоління більш нетерпиме до насильства чоловіків над жінками та насильства в сім'ї, ніж попередні?

Майже половина респонденток (49%) вважає, що сучасне покоління справді демонструє більшу нетерпимість до насильства, ніж попередні. Такий результат свідчить про поступову зміну суспільної свідомості, підвищення рівня гендерної чутливості та вплив соціальних і правових ініціатив у напрямі протидії домашньому насильству.

Водночас 28% жінок переконані, що суттєвих змін не відбулося. Це може бути зумовлено скептичним ставленням до соціальних реформ, а також спостереженням за збереженням насильницьких практик у найближчому оточенні — зокрема, у сільській місцевості, де подібні явища часто приховуються. Ще 23% опитаних не змогли однозначно відповісти, що може свідчити про суперечливе сприйняття реальності: з одного боку, люди чують про кампанії проти насильства, з іншого — не бачать реальних змін у власному середовищі.

Результати показують, що тенденція до підвищення нетерпимості до насильства вже намітилася, проте вона ще не стала стійкою соціальною нормою.

З метою глибшого розуміння взаємозв’язків між окремими аспектами уявлень жінок про причини та прояви домашнього насильства було проведено кореляційний аналіз отриманих показників. Його завданням стало виявлення статистичних залежностей між рівнем обізнаності респонденток, їх ставленням до насильницької поведінки та поширеністю гендерних стереотипів.

Таблиця 2.3 – Кореляційні зв’язки між показниками уявлень жінок про причини домашнього насильства

№	Кореляційна пара	Коефіцієнт Пірсона (r)	Напрямок зв’язку	Інтерпретація
1	Рівень обізнаності про форми насильства ↔ Толерантність до контролю партнера	–0,43	Зворотний	Чим вищий рівень поінформованості про насильство, тим менше жінки схильні сприймати контроль і ревнощі як «норму» поведінки.
2	Уявлення про гендерний розподіл професій ↔ Виправдання насильства у шлюбі	+0,38	Прямий	Жінки, які поділяють традиційні гендерні ролі, частіше вважають, що насильство можна «зрозуміти» або «пробачити».
3	Вік респондентки ↔ Готовність втручатися у випадках насильства	–0,29	Зворотний	Молодші жінки частіше демонструють активну громадянську позицію щодо втручання у випадках насильства.
4	Рівень освіти ↔ Усвідомлення психологічного насильства	+0,41	Прямий	Вищий рівень освіти пов’язаний із кращим розумінням нематеріальних (психологічних) форм насильства.
5	Толерантність до фізичних покарань дітей ↔ Виправдання насильства проти жінки	+0,47	Прямий	Жінки, які схильні виправдовувати фізичні покарання дітей, частіше визнають допустимість насильства і щодо партнерки.
6	Усвідомлення неприпустимості насильства ↔ Стереотипність гендерних ролей	–0,35	Зворотний	Чим сильніше жінка орієнтується на сучасні уявлення про рівність, тим меншою є схильність підтримувати патріархальні ролі.

Аналіз кореляційних зв’язків показав наявність статистично значущих взаємозалежностей між когнітивним, емоційним і поведінковим рівнями уявлень жінок про насильство. Найвищі коефіцієнти (r = 0,43–0,47) свідчать, що низький рівень обізнаності та традиційні гендерні установки прямо пов’язані з більшою схильністю жінок інтерпретувати насильство як «норму» або як результат «життєвих обставин». Водночас спостерігаються зворотні зв’язки між рівнем освіти, критичністю мислення та здатністю усвідомлювати справжні психологічні причини насильства, що підтверджує важливість просвітницьких і психологічних програм у громадах.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що уявлення жінок про причини домашнього насильства формуються під впливом таких психологічних і соціальних чинників

– рівень обізнаності про форми й наслідки насильства;

– інтеріоризація традиційних гендерних ролей і соціальних стереотипів;

– особливості виховання та освітнього досвіду;

– недостатня правова та психологічна грамотність населення;

– страх соціального осуду у разі відкритого протистояння насильству.

Отримані дані обґрунтовують необхідність розроблення цільової програми психологічної підтримки та просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення гендерної чутливості, розвиток навичок розпізнавання психологічного та економічного насильства, а також формування адекватних уявлень про його соціально-психологічні причини.

2.3. Програма психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок

Результати емпіричного дослідження виявили наявність суперечливих і фрагментарних уявлень жінок про причини та прояви домашнього насильства, що поєднують елементи традиційних гендерних стереотипів із

частковим усвідомленням сучасних норм рівноправності. Значна частина респонденток схильна толерувати певні форми психологічного чи економічного тиску, пояснюючи їх «виховними» або «сімейними» обставинами. Такі тенденції зумовлюють необхідність розроблення цілеспрямованої програми психологічної просвіти, спрямованої на підвищення рівня гендерної чутливості, формування критичного ставлення до будь-яких форм агресії та розвиток навичок розпізнавання прихованих форм насильства.

Програма має не лише інформувати жінок про сутність і прояви насильницької поведінки, а й сприяти формуванню активної громадянської позиції, розвитку впевненості у власних правах та готовності звертатися по допомогу в разі потреби. Вона поєднує психоосвітні, тренінгові та рефлексивно-ціннісні компоненти, що дозволяють забезпечити стійкі зміни у ставленні до проблеми насильства як на когнітивному, так і на емоційному рівні.

Програма психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок

Мета програми: підвищення рівня психологічної обізнаності жінок щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування активної антинсильницької позиції та зниження толерантності до проявів агресії в сімейному середовищі.

Цільова аудиторія: жінки віком від 20 до 55 років, мешканки сільської або селищної громади, які не є безпосередніми жертвами насильства, але демонструють толерантні або суперечливі уявлення про його прояви та причини.

Тривалість: 10 зустрічей по 1,5 години (15 годин загалом)

Форма роботи: групова (8–12 учасниць)

Методи: міні-лекції, групові дискусії, рольові ігри, вправи на самопізнання, робота з кейсами, арттерапевтичні техніки, рефлексивні обговорення.

Заняття 1. Вступне. Створення безпечного простору

Мета: сформувати довірливу атмосферу, ознайомити учасниць із метою та структурою програми, узгодити правила безпечної взаємодії.

Основні форми роботи: вправа «Знайомство через символ», складання правил групи, обговорення очікувань.

Очікуваний результат: учасниці приймають групові норми, відчувають безпеку й мотивацію до участі.

Заняття 2. Поняття домашнього насильства та його форми

Мета: розширити уявлення про сутність домашнього насильства, його різновиди (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне).

Вправи: «Чотири обличчя насильства» (робота в малих групах), «Міфи і факти» (обговорення поширених стереотипів).

Очікуваний результат: жінки диференціюють види насильства, усвідомлюють його багатовимірність.

Заняття 3. Психологічні механізми насильства

Мета: проаналізувати, як формується поведінка кривдника і чому жертви залишаються в аб'юзивних стосунках.

Вправи: «Колесо насильства», аналіз ситуацій «Чому вона не йде?»

Очікуваний результат: усвідомлення циклічності насильства, розуміння психологічної залежності.

Заняття 4. Гендерні стереотипи як фактор толерантності до насильства

Мета: допомогти учасницям розпізнати гендерні упередження, що виправдовують насильство.

Вправи: «Чоловіче та жіноче: які ми?», «Міф чи реальність» (аналіз стереотипних висловів).

Очікуваний результат: зниження рівня підтримки традиційних гендерних ролей, підвищення критичності мислення.

Заняття 5. Емоційне насильство: невидимі рани

Мета: усвідомити наслідки психологічного насильства для самооцінки та психічного здоров'я.

Вправи: «Слова, що ранять», «Діаграма емоційного виснаження».

Очікуваний результат: жінки розпізнають психологічне насильство та усвідомлюють його руйнівний вплив.

Заняття 6. Економічне та сексуальне насильство: подолання табу

Мета: розкрити малопомітні форми насильства, що залишаються соціально замовчаними.

Вправи: аналіз кейсів «Гроші в родині» та «Згода в шлюбі», дискусія «Тіло належить мені».

Очікуваний результат: розуміння меж особистої автономії, права на фінансову та тілесну недоторканність.

Заняття 7. Впевнена (асертивна) поведінка як альтернатива агресії і покірності

Мета: навчити навичкам асертивного спілкування, відстоювання власних кордонів без агресії.

Вправи: рольові ігри «Я маю право сказати “ні”», техніка «Я-повідомлення».

Очікуваний результат: розвиток навичок впевненого спілкування, формування почуття особистої гідності.

Заняття 8. Ресурси самопідтримки та відновлення

Мета: навчити учасниць способам психологічного відновлення після стресових ситуацій.

Вправи: «Моє коло підтримки», арттерапевтична вправа «Моє дерево сили», релаксація «Безпечне місце».

Очікуваний результат: підвищення емоційної стійкості, усвідомлення власних ресурсів.

Заняття 9. Алгоритм дій у ситуації насильства

Мета: ознайомити жінок із механізмами звернення по допомогу, правовими аспектами захисту.

Вправи: складання покрокового плану дій «Що я можу зробити», обговорення місцевих служб допомоги.

Очікуваний результат: підвищення правової грамотності, готовність діяти у кризовій ситуації.

Заняття 10. Підсумкове. Формування антинсильницької позиції

Мета: інтегрувати отримані знання, сформувати особистісну позицію «Я проти насильства».

Вправи: «Моя позиція», «Що я візьму з собою», створення спільного символу «Громада без насильства».

Очікуваний результат: усвідомлення власних змін, готовність поширювати антинсильницькі цінності в оточенні.

Запропонована програма поєднує психоосвітній, тренінговий і рефлексивний компоненти, що забезпечує її комплексний вплив на когнітивний, емоційний та поведінковий рівні уявлень. Основний акцент зроблено на розвитку критичного мислення, усвідомленні особистих прав, формуванні асертивної поведінки та підвищенні здатності до самозахисту й соціальної взаємодії.

Очікуваними результатами реалізації програми є:

— підвищення рівня обізнаності жінок про всі форми домашнього насильства та його наслідки;

— зниження рівня толерантності до контролю, ревнощів і «виховного» насильства;

— формування активної антинсильницької позиції та готовності реагувати на прояви насильства;

— розвиток навичок впевненого спілкування та відстоювання власних меж;

— зростання довіри до системи соціального й правового захисту.

Таким чином, реалізація програми сприятиме підвищенню рівня гендерної культури та соціальної свідомості жінок громади, зменшенню ризику нормалізації насильницької поведінки у сімейному середовищі, а також створенню передумов для розвитку безпечного, чутливого до прав людини соціального простору.

ВИСНОВКИ

1. У процесі аналізу психологічної сутності та нормативно-правових засад дослідження домашнього насильства встановлено, що це явище має комплексний характер і поєднує соціальні, правові та психологічні чинники. Домашнє насильство визначається як система деструктивних форм взаємодії, у яких одна особа реалізує прагнення до контролю та домінування над іншою через фізичний, психологічний, сексуальний або економічний вплив.

З психологічної точки зору, воно є проявом емоційної залежності, низького рівня емпатії, неусвідомлених конфліктів і порушених комунікативних механізмів у сімейних стосунках. З правової позиції, в Україні сформовано нормативну базу, що ґрунтується на положеннях Стамбульської конвенції та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яка визначає основні напрями державної політики у цій сфері.

2. Розгляд форм, видів та проявів домашнього насильства показав, що це явище охоплює широкий спектр деструктивних дій, які відрізняються за характером впливу, але мають спільну мету — встановлення контролю та підкорення іншої особи. До основних форм насильства, визначених законодавством України, належать фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство.

Фізичне насильство проявляється у завданні тілесних ушкоджень і безпосередньо загрожує життю та здоров’ю людини. Сексуальне порушує особистісні й тілесні кордони, завдаючи глибокої психотравми. Психологічне реалізується через приниження, маніпуляції, ізоляцію та моральний тиск, руйнуючи емоційну стабільність і самооцінку постраждалих. Економічне обмежує доступ до матеріальних ресурсів, що формує залежність і безпорадність жертви. Кожна з форм насильства має свої специфічні ознаки, способи реалізації та наслідки, але всі вони є складовими єдиного механізму деструктивної взаємодії у сімейній системі.

3. Домашнє насильство є складним соціокультурним феноменом, коріння якого сягає в систему суспільних цінностей, традиційних уявлень про роль чоловіка й жінки, а також у соціально-психологічні механізми міжособистісної взаємодії. Аналіз наукових джерел засвідчує, що найпотужнішими чинниками його виникнення є гендерні стереотипи, патріархальні установки, соціальна нерівність і культурні норми, які толерують агресію як «законний» засіб підтримання контролю в сім'ї.

Патріархальний тип мислення, що історично утвердився в українській культурі, продовжує відтворювати уявлення про підпорядковану роль жінки та домінуючу роль чоловіка. У таких умовах насильство набуває рис легітимного засобу «виховання» чи «відновлення порядку». Ці уявлення підтримуються традицією мовчання, гендерними стереотипами про жіночу терпимість і жертовність, а також нерівним розподілом соціальних і професійних ролей.

4. Процес формування уявлень жінок про причини насильства є багаторівневим і зумовлений взаємодією особистісних, соціокультурних та інституційних чинників. Він розпочинається з досвіду дитинства, у якому закладаються базові моделі взаємодії, уявлення про любов, довіру та прийняття. Нестача емоційної підтримки, досвід приниження чи страху в сім'ї формують установки на покору, терпимість і самозвинувачення, що згодом може зумовлювати готовність до прийняття насильницьких форм поведінки партнера.

Соціокультурне середовище підсилює ці тенденції, відтворюючи традиційні гендерні ролі, згідно з якими жінка відповідальна за «збереження миру в родині», а чоловік — за владу й контроль. Такі стереотипи підтримуються культурною нормою мовчання, недовірою до інституцій захисту та низьким рівнем правової грамотності, що формує толерантність до агресії як «звичного» способу вирішення конфліктів.

5. Переживання насильства має глибокий деструктивний вплив на психіку жінки, змінюючи її емоційну, когнітивну та поведінкову сфери.

Тривале перебування в умовах агресії призводить до розвитку хронічного стресу, емоційного виснаження, формування комплексу жертви та феномену набутої безпорадності.

Типовими наслідками є підвищена тривожність, емоційна нестійкість, замкненість, депресивні реакції, а також співзалежні моделі поведінки. Насильство спричиняє соціальну ізоляцію, втрату почуття суб'єктності та сенсу контролю над власним життям. Емоційна травматизація супроводжується психосоматичними розладами й зниженням якості життя загалом.

6. Проведене емпіричне дослідження дозволило визначити особливості уявлень жінок Тернуватської селищної громади про причини та прояви домашнього насильства. Результати засвідчили, що для більшості респонденток проблема насильства є усвідомленою, проте їхні знання залишаються фрагментарними й обмежуються переважно розумінням фізичних форм агресії. Психологічне, економічне й сексуальне насильство залишаються менш розпізнаваними, що зумовлює збереження високої толерантності до прихованих форм контролю, приниження та залежності. Виявлено, що частина жінок демонструє амбівалентне ставлення до насильства — поєднуючи засудження з виправданням його «заради збереження сім'ї». Така установка відображає вплив патріархальних норм і гендерних стереотипів, що продовжують визначати рольові очікування у громаді.

Кореляційний аналіз підтвердив наявність значущих взаємозв'язків між рівнем обізнаності, освітою, толерантністю до насильства та стереотипністю гендерних уявлень. Найтісніші зв'язки виявлені між низьким рівнем знань і схильністю виправдовувати агресію. Водночас вищий рівень освіти та сучасні уявлення про рівність корелюють із критичним ставленням до насильства та більшою готовністю до втручання.

Отже, гіпотеза про те, що уявлення жінок про причини домашнього насильства зумовлені рівнем їх обізнаності, засвоєними гендерними

стереотипами та соціокультурними установками, повністю підтверджена.

7. У межах практичної частини дослідження розроблено програму психологічної просвіти та профілактики толерантності до домашнього насильства серед жінок, спрямовану на формування антинсильницьких уявлень, підвищення правової та психологічної грамотності й зниження впливу гендерних стереотипів. Структура програми охоплює десять занять, побудованих у логічній послідовності, що забезпечує роботу з когнітивним, емоційно-рефлексивним і поведінковим рівнями свідомості учасниць. Реалізація програми сприяє підвищенню рівня обізнаності про форми насильства, розвитку критичного мислення, формуванню навичок асертивної поведінки, самооцінки та особистісної автономії. Особливий акцент зроблено на усвідомленні психологічного, економічного та сексуального насильства як форм порушення прав людини.

Програма має профілактичний і соціально значущий характер, ґрунтується на принципах гуманізму, гендерної рівності, особистісно орієнтованого підходу та соціальної відповідальності. Її впровадження сприятиме зниженню рівня толерантності до насильства у громадах, підвищенню гендерної культури та розвитку готовності населення до активного протистояння будь-яким проявам агресії

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.

2. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / Перцева Т. О., Огоренко В. В., Кожина Г. М., Зеленська К. О., Носов С. Г., Терьошина І. Ф., Гненна О. М., Мамчур О. Й., Тимофєєв Р. М., Шорніков А. В.; за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.

3. Бабенко А. М., Босак К. С. Профілактика домашнього насильства: реалії та перспективи. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи : матеріали круглого столу, (31 травня 2019 р.) / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя : КПУ, 2019. 174 с. / С. 24–27. URL : https://dspace.uzhnu.edu. ua/jspui/bitstream/lib/

4. Бова А. А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї**.** *Українська громада.* 2005. № 1 (6). С. 15–25. URL : https://surli.cc/nwvcuq

5. Бондаровська В. Доля людини в незалежній Україні, або Чому в Україні бракує лідерів / Газета «День», 21 грудня, 2007. URL http://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/dolya-lyudini-v-nezalezhniy-ukrayini-abo- chomu-v-ukrayini-brakuie-lideriv

6. Ботнаренко І. А., Гриньків О. О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. Вип. 2. С. 104-109. 2023. DOI : https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.21

7. Ботнаренко І. А., Гриньків О. О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. Проблеми цивільного, господарського, трудового права та права соціального забезпечення. Часопис Київського університету права. Вип. 2, 2023. С. 104-109. URL : https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/867/806

8. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів. *Українська громада.* 2004. № 3 (5). С. 24–29. URL : https://doi.org/10.15407/socium2004.03.024

9. Ворона Н. Психологічні та соціальні чинники виникнення домашнього насильства в умовах військових дій в Україні. *Сучасні тенденції психологічної науки та практики у вирішенні проблеми особистісного і професійного самоздійснення особистості :* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Психологічна наука і практика: сучасні виклики та підтримка особистості в умовах ситуації невизначеності». Вип. 15(I). Вінниця, ВДПУ, 2025. С. 172-174. URL : https://surl.li/bvulef

10. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.

11. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Ґендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. *Психологічний часопис***.** № 1 (3) 2016. С. 41-55. URL : https://surli.cc/pitgcz

12. Гуренко О., Мацейко Н. Розв'язання проблеми запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству в Україні у контексті соціальної роботи. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2021. Вип. 2 (7). С. 12–23.

13. Дмитришин О. О. Захист прав та домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 89-94

14. Домашне насильство. *Опендатобот*. (від 19 червня 2024 р.). URL : https://surl.li/ylcltn

15. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навчально-методичний посібник / авт. кол.: Бондаровська В. М., Булах Л. В., Журавель Т. В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В. М., Бордіян Я. І., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. Київ : ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». 2014. 282 с.

16. Іщенко Т. В. Психологічні особливості жінок-жертв подружнього насильства. *Collection of scientific papers «SCIENTIA».* Lisbon, Portuguese Republic, 2022. С. 147-149

17. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства : навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.

18. Кількість випадків домашнього насильства в Україні зменшилася у першому кварталі 2025 року – прокуратура. UNN. (12.05.2025). Київ, 2025. URL : https://surl.li/mnofgz

19. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 22.05.2024 3733-IX. *Відомості Верховної Ради.* URL : https://i.factor.ua/ukr/law-42/section-228/article-38465/

20. Коментар до ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» / кол. авт. ; за заг. ред. К. Б. Левченко, К. В. Павліченко, В. В. Чернєя. Київ : МВС України ; Нац. акад. внутр. справ, 2020. 396 с.

21. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Офіційний переклад. URL : https://rm.coe.int/1680462546.

22. Кочергіна І. А. Апробація методики дослідження психологічного насильства над жінками в родині. *Психологія і особистість.* 2017. № 1 (11). С. 82–93.

23. Кривопишина О. А. Психологічний портрет особистості-жертви сімейного насильства: гендерний аспект. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : збірник наукових праць. Вип. 5./ за ред. М. М. Козяра, Н. Г Ничкало. Львів: ЛДУ БЖД. 2017. С. 122-125.

24. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL : http://zakon3.rada. gov.ua/laws/show/2341-14.

25. Ладиченко В. В., Гулак О. В., Артеменко О. В., Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО. Випуск 70. 2022. С. 389-292. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.62

26. Малішевська А. П., Хмелько В. В., Хмелько Н. М. Психологічне насильство і обдарована дитина. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* 2013. № 5. С. 53–55.

27. Матеріали тренінгу «Протидія гендерно зумовленому насильству, в тому числі домашньому насильству: чому це так важливо і як мобілізувати діяльність у цьому напрямку» (20–21 січня 2022 р.); ГО «Ла Страда».

28. Нацполіція за п’ять місяців отримала понад 50 тисяч заяв щодо домашнього насильства. *ZMINA*. (04.07.2025). URL : https://surl.li/rmmrpx

29. Осипова Н. П. Насильство в сім’ї: спільна проблема. *Вісник Академії правових наук*. Харків. 2000 р. № 1(20). С. 218-226.

30. Павленко Т. А., Корабель М. Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2023. С. 486–489.

31. Панов М. І., Гальцова В. В. Проблеми кримінальної відповідальності за насильство в сім’ї. *Юридична Україні*. 2019. № 3. С. 19–28.

32. Петровська К., Тургенєва А. Проблема профілактики насильства в Україні: виклики нових реалій під час війни. Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice: Scientific monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. 468 p. С. 273-296. https://surl.li/yvcvsm

33. Постанова ВС від 25 лютого 2021 у справі № 583/3295/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443.

34. Правові засади запобігання насильству в сім’ї. Гадяцьке районне управління юстиції. Гадяч, 2011 р. 47 с.

35. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIIIU. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19.

36. Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / В. М. Бондаровська, Л. В. Булах, В. П. Гриняк та ін. / за заг. ред. А. В. Лабунь, Ю. В. Пилипас. Київ : ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». 2014. С. 78.

37. Проєкт «Сексуальне насильство в Україні: побачите невидиме». Дослідницька агенція “Fama”, Аналітичний центр ЮрФем. *jurfem.com.ua*. 46 с. URL : https://surl.li/mujkbb

38. Протидія домашньому та ґендерно зумовленому насильству й добробут громад : метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировської. Київ : ФОП Клименко, 2020. С. 16–17

39. Сизоненко В., Серемчук К., Максимова М. Фізичне домашне насильство: порівняння адміністративної та кримінальної відповідальності. *UNIVERSUM*, Вип. 1. 2023. С. 61–67. URL : https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/430

40. Ставицька Л. Мова і стать. «Критика», Рік VII, Вип. 6 (68). 2003. С. 29–34

41. Ставлення молоді до гендерно зумовленого та домошнього насильства (результати опитування). *UNFPA та ГО «Інноваційні соціальні рішення»*. Чернігів, 2023. 20 с.

42. Ткалич М. Г. Гендерна психологія. Київ : Академія, 2011. 248 с. URL : http://uaoppp.com.ua/read/59/

43. Франчук О. О., Левицька Л. В. Психологічні особливості насильницької поведінки в міжособистісних стосунках. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* 2016. № 12. С. 166–168.

44. Харитонова О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : науково-практичний посібник. Харків, 2018. 346 с.

45. Burn Sh. Gender Psychology. DOI : https://doi.org/10.1177/009862831881618

46. Codul penal al Republicii Moldova. № 985 din 18.04.2002. URL : https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro.

47. Commonly used terms in cases involving domestic violence. URL : http://www.ncdsv.org/dccadv_commonly-used-terms-in-cases-involving-dv.pdf.

48. Fedoryshyn G. Gender stereotypes and their impact on acts of domestic violence.Gender Studies: Learning, Research, and Practice.Proceedings of the 2ndInternational Conference «Gender Studies: Learning, Research, and Practice» and Workshop for Young Reserchers «Gender Studies: Education, Gender Equality, Democracy, and Peace» (April 16–20, 2018) / Ed. O. V. Avramenko, T. V. Lisova.Kropyvnytskyi: KOD Publishing House, 2018. P. 41–43.

49. Fedoryshyn H. Gender stereotypes as a driver of domestic violence. Збірник наукових праць: психологія. Вип. 22. 2018. С. 26-32. DOI : https://doi.org/10.15330/psp.22.26-32

50. Opuzv. Turkey. (Application № 33401/02) 9 June 2009. URL : https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-92945%22]}.

51. Programme on Mental Health. *WHOQOL User Manual*. URL : http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77932/WHO_HIS_HSI_Rev.2012.03_eng.pdf;jsessionid=167F2038ABD8A1D8E8151741D70C865C?sequence=1.

52. Types of crime. Domestic abuse. URL : https://www.victimsupport.org.uk/ crime-info/types-crime/domestic-abuse/.

ДОДАТКИ

Додаток А

Дослідження рівня обізнаності та розуміння проблематики домашнього насильства

(Опитувальник підготовлено у межах співпраці UNFPA та ГО «Інноваційні соціальні рішення» за підтримки Бюро гуманітарної допомоги USAID, 2022)

Методика спрямована на виявлення рівня обізнаності, поширених стереотипів і ставлення до різних форм домашнього насильства. Вона дозволяє дослідити, наскільки респонденти усвідомлюють:

— форми насильства (фізичне, психологічне, сексуальне, економічне);

— типові прояви поведінки в побуті;

— толерантність до насильницьких моделей взаємодії;

— поширені гендерні стереотипи, що підтримують насильство;

— готовність до втручання у випадках його спостереження.

1. Чи є на Вашу думку проблема домашнього насильства актуальною для нашого суспільства?

- Так
- Ні
- Не замислювався/лась над цим питанням

2. На Вашу думку домашнє насильством може набувати форми?

- економічне
- сексуальне
- психологічне
- фізичне

3. Що із перерахованого Ви вважаєте насильством:

- Побиття іншої людини
- Моральне приниження іншої людини

- Безпідставне залякування іншої людини
- Ігнорування почуттів іншої людини
- Обмеження свободи вибору іншої людини
- Безпідставне вимагання грошей від іншої людини

4. Партнер/ка весь час хоче знати, де ви, що з вами. Така поведінка для Вас:

- Бажана, оскільки дає відчуття турботи, піклування і небайдужості
- Приємна, але дещо хвилює через відчуття психологічного дискомфорту
- Насторожує, оскільки змушує відчувати залежність
- Неприпустима, оскільки сприймається як контролююча

5. Постійна образлива критика, маніпулювання, контроль над життям партнера/ки (близької людини, дитини), звинувачення, засудження, словесні образи, приниження, ігнорування як спосіб «покарання» сприймається Вами:

- Як погане виховання, занижена самооцінка
- Як форма самозахисту
- Як психічна неврівноваженість
- Як психологічне насильство Як необхідність жити у ворожому оточенні, що змушує проявляти подібні риси поведінки.

6. Коли дитині доводиться знаходити гроші у сторонніх, самостійно заробляти замість навчатися у школі чи красти, щоб купити необхідні речі або їжу, свідчить про

- Скрутне фінансове становище родини
- Економічне насильство в родині
- Погане виховання або патологічні схильності дитини
- Негативний вплив друзів, однолітків, однокласників

7. На Вашу думку поведінка кривдника/ці, що проявляє домашнє насильство:

- Є усвідомленою дією
- Є імпульсивною реакцією

- Є випадковістю
- Усе залежить від обставин
- Не маю однозначної думки

8. Чи погоджуєтеся ви із твердженням, що насильство найчастіше трапляється у недостатньо забезпечених сім'ях?

- Так
- Ні
- Складно сказати

9. Чи погоджуєтеся ви із твердженням, що заради збереження сім'ї жінка повинна «закривати очі» на насильство з боку чоловіка (партнера)?

- Бувають такі обставини, що вимушена терпіти
- Так, безперечно, це її обов'язок
- Складно сказати

10. На вашу думку, чи може жінка зазнати сексуального насильства з боку чоловіка, з яким жінка перебуває в шлюбі або зустрічається?

- Це неможна вважати насильством
- Ні
- Складно сказати
- Так

11. Як на вашу думку, чи чоловіки теж потерпають від домашнього насильства з боку жінок?

- Ні, домашнє насильство – це лише про жінок та дівчат
- Складно сказати
- Так, чоловіки можуть страждати від домашнього насильства з боку жінок так само, як і жінки від чоловіків
- Тільки від психологічного насильства з боку жінки

12. Чи можна виправдати фізичне насильство чоловіка по відношенню до дружини?

- З деякими жінками інакше не можна
- Це негативне явище, але в деяких ситуаціях чоловіків можна

зрозуміти, у житті всяке трапляється;

- Складно сказати
- Ні, в жодному разі

13. На вашу думку, твердження «б'є – значить любить» – це:

- Складно сказати
- Пережитки минулого,
- фраза не має нічого спільного із сучасністю
- Має «зерно істини»

14. Чи погоджуєтеся ви з думкою, що є професії, які підходять виключно для чоловіків і виключно для жінок?

- Так
- Ні
- Складно сказати

15. Як би ти порівняв/ла успішність хлопців та дівчат у мовах та гуманітарних науках?

- Немає різниці в успішності дівчат та хлопців
- Хлопціі набагато успішніші
- Хлопці дещо успішніші Д
- івчата набагато успішніші
- Дівчата дещо успішніші

16. Як би ти порівняв/ла успішність хлопців та дівчат у природничих науках?

- Немає різниці в успішності дівчат та хлопців
- Хлопціі набагато успішніші
- Хлопці дещо успішніші Дівчата набагато успішніші
- Дівчата дещо успішніші

17. Як би ти порівняв/ла успішність хлопців та дівчат у математиці?

- Немає різниці в успішності дівчат та хлопців
- Хлопціі набагато успішніші
- Хлопці дещо успішніші

- Дівчата набагато успішніші
- Дівчата дещо успішніші

18. З якими чинниками пов’язано те, що в суспільстві є так звані «жіночі» і «чоловічі» професії?

- Важко відповісти
- Інше

З недостатньою представленістю жінок і чоловіків у традиційно усталених для певної статі професіях

- З недостатньою обізнаністю про різноманіття та специфіку професій
- З різними професійними орієнтаціями дівчат і хлопців
- З різним вихованням дівчат і хлопців у родині
- Зі стереотипним формуванням такого розподілу
- З традиційною суспільною думкою про ролі чоловіка і жінки
- З фізіологічними відмінностями

19. Висловіть своє ставлення до твердження:

Питання	Повністю згодні/скоріше згодн	Повністю не згодні/скоріше не згодні	Не маю однозначної відповіді
Завдання батька – утримувати родину, а завдання матері – піклуватися про дітей			
Професія вихователя у дитячому садочку недоречна для чоловіка			
Чоловіки не зможуть добре шити, навіть якщо будуть дуже старанно вчитися			
Жінки не зможуть добре грати у футбол, навіть якщо будуть дуже старанно вчитися			

Професія астрофізика недоречна для жінки			
Для дівчат більш природно займатися хатніми справами, ніж для хлопців			
Материнство – основа життя жінок, вони повинні народжувати дітей			
Чоловіки повинні заробляти більше, ніж жінки			

20. У людей різне уявлення про сім'ю і про те, як заведено поводитись чоловікам і жінкам удома:

Жінки не мають прагнути оволодіти типово чоловічою професією			
Для жінки кар'єрний успіх є не таким важливим, як для чоловіка			
Чоловік повинен бути на сходинку вище			
Командувати в домашніх справах повинна жінка			
Чоловіки повинні вміти забити цвях, полагодити кран, праску			
У дружини має бути право обирати собі друзів, навіть якщо вони не подобаються її чоловікові			
Для чоловіка важливо показувати дружині (партнерці), хто головний			
Якщо чоловік погано поводиться зі своєю			

дружиною, сторонні особи (не члени сім'ї) мають втрутитись			
Хороша дружина слухається свого чоловіка, навіть якщо не згодна з ним			
Дружина повинна займатися сексом зі своїм чоловіком, навіть якщо їй не хочеться цього			
Жінки з більшою ймовірністю бувають зґвалтовані незнайомцем, ніж кимось, кого вони знають			
Домашнє насильство – це особиста справа і має вирішуватись в межах сім'ї			
Насильство над жінками часто провокується самою жертвою			
Жінки, які говорять, що стали жертвами насильства, часто вигадують чи перебільшують, заявляючи про насильство чи зґвалтування			

21. На вашу думку, у випадку домагань від чоловіка до жінки на вулиці, якими будуть дії перехожих, що є свідками події?

- Викличуть поліцію
- Пройдуть мовчки
- Обов'язково допоможуть і пересвідчаться, що жінка у безпеці
- Зроблять чоловіку зауваження

22. Якщо б у вашому дворі або по сусідству чоловік бив дружину, то:

- Більшість сусідів відкрито б заявили чоловіку про неприпустимість такої поведінки
- Сусіди б надали підтримку знайомій жінці з їхнього двору, якби побачили її з синцями
- Сусіди б розпитали жінку щодо потреби в допомозі
- Більшість сусідів зробили б вигляд, що нічого особливого не відбувається

23. Якби став відомим факт, що одна з сусідок у вашому дворі забирає пенсію в своєї старенької бабусі, то сусіди б:

- Співчували бабусі, засуджували б онуку, але не втручалися
- Спробували провести бесіду з онукою
- Поцікавилися в бабусі, чи їй потрібен захист від онуки
- Повідомили службам соцзахисту про ситуацію

24. Головна причина, яка, на вашу думку, зупиняє людей від втручання у ситуації насильства в сім'ї – це:

- Складно сказати
- Люди не знають, як допомогти
- Це чужі сімейні справи. Не варто втручатися
- Це може бути небезпечно
- Людина, що втрутиться, потім сама буде винна

25. Чи можна виправдати фізичне насильство з боку батьків по відношенню до дитини у «виховних цілях»?

- Ні в якому разі
- Залежить від ситуації
- Залежить від дитини
- Звичайно

26. Відношення до твердження «Жоден прояв насильства не може бути виправданим ні за яких умов і є абсолютно неприйнятним»:

- Не маю однозначної відповіді

- Не підтримую кардинально
- Бувають різні ситуації
- Повністю підтримую

27. Чи вважаєте ви, що сучасне покоління більш нетерпиме до насильства чоловіків над жінками та насильства в сім'ї, ніж попередні?

- Так
- Ні
- Складно сказати

Опитувальник містить 27 запитань різних типів:

— закриті питання (з варіантами відповідей),

— шкаловані судження (за принципом «повністю згоден / не згоден»),

— ситуаційні запитання**,** що виявляють поведінкові установки.

Шкали оцінювання:

4. Рівень обізнаності жінок про домашнє насильство (питання 1–7, 10, 25–27)

5. Стереотипи, пов'язані з домашнім і гендерно зумовленим насильством (питання 8–9, 13–20)

6. Ставлення до домашнього насильства та готовність до реагування (питання 21–24, 26–27)

Інтерпретація результатів

— Високий рівень обізнаності: респондент правильно ідентифікує всі форми насильства, заперечує будь-які виправдання агресії, демонструє нетерпимість до насильства.

— Середній рівень: часткове розуміння сутності проблеми, поєднання адекватних і стереотипних уявлень.

— Низький рівень: толерантність до насильства, виправдання агресії, наявність гендерних упереджень.